

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Kateřina Rydlová

Kriminologické aspekty kriminální recidivy

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Mgr. Zdeněk Kopečný

Katedra: Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 24.5.2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 126 345 znaků včetně mezer.

V Pátku dne 24.5.2022

Kateřina Rydlová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce, JUDr. Mgr. Zdeňku Kopečnému, za jeho vstřícný přístup, rady a odborné vedení mé diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
1. Pojem recidivy, její druhy, recidiva v trestním zákoníku	3
1.1. Druhy kriminologické recidivy	3
1.2. Další dělení kriminální recidivy	5
2. Historický vývoj institutu recidivy v našem právním řádu	6
2.1. Vývoj právní úpravy recidivy od roku 1918	6
2.2. Zvlášť nebezpečný recidivista	8
3. Recidiva v současném trestním zákoníku	10
3.1. Recidiva jako přitěžující okolnost	10
3.2. Recidiva jako zákonný znak základní skutkové podstaty	11
3.3. Recidiva jako zákonný znak kvalifikované skutkové podstaty	13
3.4. Recidiva jako důvod pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody	13
4. Příčiny a prediktory recidivy	16
4.1. Vnější rizikové faktory a demografické údaje predikující recidivu	16
4.2. Osobnost pachatele	21
4.3. Motivace pachatele	23
4.4. Etiketování pachatele, vliv předchozího odsouzení na další trestnou činnost	25
4.5. Vliv dlouhodobého trestu odnětí svobody	26
5. Prevence recidivy	27
5.1. Cíle programů prevence	27
5.2. Sociální prevence	28
5.3. Situační prevence	29
5.4. Další metody prevence	31
5.5. Nápravné programy ve výkonu trestu odnětí svobody	33
5.6. Prevence recidivy mladistvých	33
5.7. Podpora a prevence po propuštění z trestu odnětí svobody	34
5.8. Faktory ovlivňující nápravu	36
5.9. Prevence kriminality v médiích	39
6. Statistiky	41
6.1. Policejní statistiky	41
6.2. Statistiky Vězeňské služby České republiky	47
Závěr	56
Seznam použitých zdrojů	58
Abstrakt	61

Klíčová slova:	61
Abstract	62
Key words:	62

Úvod

Kriminální recidiva je dlouhodobě jedním z důležitých témat, kterým se kriminologie věnuje. Značná část trestné činnosti je páchána osobami, kteří své delikventní chování opakují. Zkoumání důvodů, které vedou pachatele v opakovanému páchání trestné činnosti, je důležité, abychom následně mohli hledat způsoby, jak je od kriminální dráhy odvrátit. Její vývoj je svým způsobem měřítkem úspěšnosti pokusů o nápravu pachatele. Na základě zjištěných poznatků je pak možné programy upravovat tak, aby byly efektivnější. Můžeme zhodnotit výhody jednotlivých druhů trestů, odhadnout pravděpodobný dopad změn v trestní politice na míru opětovného odsouzení a využít statistické údaje k vytvoření prognózy rizik. Dalším z důvodů pro zkoumání recidivy je pak to, jak recidiva ovlivňuje výši trestů ukládaných odsouzeným. Skutečnost, že osoba spáchala v minulosti trestný čin a dále v tom pokračuje, ukazuje, že se nenapravila a v minulosti vykonaný trest tedy nesplnil svůj účel.

Přístup kriminologie k recidivě se neustále vyvíjí. Zatímco v minulosti byl kladen důraz především na represi pachatele a oddělení ho od zbytku společnosti (jak proto, aby zabránil recidivě, tak proto, aby ochránil nekriminální obyvatelstvo), v současnosti se hodně rozvíjí snahy o pachatelovu nápravu. Přestože některé tresty, zejména trest odnětí svobody, nadále plní represivní funkci, v rámci jejich výkonu můžeme pozorovat i různé nápravné programy vyvíjené právě za účelem prevence.

Prvním z cílů této diplomové práce je v první řadě objasnit příčiny, které vedou k recidivě. Zjištěním příčin recidivy pak můžeme stanovit oblasti, na které je třeba se zaměřit v rámci prevence opakování trestné činnosti, což považuji za hlavní cíl svojí práce. Proto zde chci nastínit, jaké metody jsou v současnosti užívány ve snaze zabránit opakování trestné činnosti, prostřednictvím dostupných statistik a odborných výzkumů zhodnotit jejich účinnost a rovněž předstítní další možnosti, jak prevenci rozvíjet a zefektivnit. K tomu jsem využila především poznatky získané studiem české a zahraniční odborné literatury, výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a právních předpisů včetně odborných komentářů k nim. Pro zjištění současného stavu jak kriminality obecně, tak kriminální recidivy, jsem analyzovala data dostupná ze statistik Policie České republiky a Vězeňské služby České republiky.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. V první kapitole vysvětluji pojem a různá pojetí kriminální recidivy. Ve druhé kapitole jsem shrnula historický vývoj právní úpravy recidivy na našem území. Považuji za důležité přiblížit, jak se s recidivisty zacházelo v minulosti, a jak se tento institut v průběhu let proměnil. Třetí kapitola je věnovaná současné právní úpravě recidivy. Na základě různých okolností dané situace může být recidiva pachatele přitěžující

okolností, jedním ze zákonných znaků základní nebo kvalifikované skutkové podstaty, nebo důvodem pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na příčiny a prediktory recidivy. Všeobecně řečeno, mezi druhy příčin můžeme zařadit vnější vlivy, osobnost pachatele, jeho motivaci a konečně pohled zbytku společnosti na ně. Pátá kapitola se týká prevence jak kriminality obecně, tak i recidivy. Konečně v šesté kapitole je shrnuta situace kriminality a kriminální recidivy na základě údajů dostupných ze statistik Policie České republiky a Vězeňské služby České republiky.

1. Pojem recidivy, její druhy, recidiva v trestním zákoníku

Termín recidiva znamená obecně „návrat nebo opakování něčeho, co již pominulo“.¹ Kromě oboru práva je používán například také v medicíně, kde jeho použití znamená „návrat nebo opakování choroby“.² V právu máme více možností, jak na recidivu pohlížet, proto rozlišujeme v rámci kriminální recidivy více druhů. Ty si v následujícím textu přiblížíme podrobněji.

1.1. Druhy kriminologické recidivy

Trestněprávní recidiva

Definice trestněprávní recidivy vyjadřuje recidivu z pohledu trestního zákoníku. Samotné slovo recidiva v textu zákoníku nenajdeme, ale je v něm vyjádřena jako „případ, kdy se pachatel dopustí dalšího trestného činu po tom, co byl soudem odsouzen za jiný, předcházející trestný čin“.³ Toto pojetí recidivy hraje roli v případě, že opakování trestné činnosti může být považováno za přitěžující okolnost, je součástí skutkové podstaty trestného činu apod. Trestněprávní recidivistou je pak pachatel, který byl již v minulosti pravomocně odsouzen za spáchaný trestný čin, a spáchá další.⁴

Trestní zákoník – na rozdíl od dřívější právní úpravy – už ve skutkových podstatách žádného z trestných činů nepočítá s recidivou v podobě předchozího postižení jen pro přestupek, ale recidivu může založit vždy jen předchozí odsouzení za trestný čin (zločin nebo přečin), resp. u mladistvého za provinění.⁵

O trestněprávní recidivu se nejedná, jestliže pachatel je souzen pro sbíhající se trestné činy, ačkoliv předtím žádný další trestný čin nespáchal, a je mu ukládán tzv. úhrnný trest (§ 43 TZ), společný trest za pokračování v trestném činu (§ 45 TZ) nebo souhrnný trest (§ 43 odst. 2 TZ).⁶ Od souběhu trestných činů se recidiva liší tím, že trestný čin je spáchán až po pravomocném odsouzení. Zásadním momentem, který určuje, že se jedná o recidivu, je tedy odsouzení pachatele pravomocným rozsudkem. Další případ, kdy se opakování trestné činnosti nepovažuje za trestněprávní recidivu, je, spáchal-li pachatel další trestný čin v době mezi

¹ KLIMEŠ, L.: Slovník cizích slov. str. 592. Praha: Státní pedagogické nakladatelství n.p. 1981. ISBN: 14-545-83

² Tamtéž

³ JELÍNEK, J. a kol.: Kriminologie. str. 203. Praha: Leges, 2021. ISBN: 978-80-7502-499-2

⁴ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 71. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁵ PÚRY, František. § 42 [Přitěžující okolnosti]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 570, marg. č. 17.

⁶ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 127. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

vyhlášením odsuzujícího rozsudku do doby, kdy tento rozsudek nabyl právní moci.⁷ O trestněprávní recidivu se nejedná ani v případě, že o předchozím trestu s ohledem na jeho druh a průběh platí fikce zahlázení nebo předchozí odsouzení pachatele bylo zahlázeno ve smyslu § 105 TZ.

Specifickým termínem užívaným v rámci kriminologické recidivy je multirecidiva. Tento pojem označuje případ, kdy byla osoba v minulosti odsouzena již alespoň třikrát.⁸

Penologická (příp. penitenciární) recidiva

Penologické pojetí recidivy je užší, než je recidiva trestněprávní. Penologická recidiva nastává v případě, kdy v minulosti osoby došlo nejen k pravomocnému odsouzení za trestný čin, ale zároveň tato osoba již v minulosti vykonala alespoň část nepodmíněného trestu odnětí svobody.⁹ Jedná se tedy nejen o opětovné odsouzení, ale i o opakované uvěznění.

Kriminologická recidiva

Kriminologická recidiva je naopak pojetím širším. Považuje za recidivisty i pachatele, kteří v minulosti páchali trestnou činnost, aniž by za ni byli odsouzeni, ať už pro nedostatek věku, nepříčetnost, či z jiných důvodů. Rovněž v případě, že pachatel vůbec nebyl za předchozí trestný čin stíhán, se jedná o kriminologickou recidivu. Případ, kdy se na pachatele ohledně dřívějšího odsouzení hledí, jako by nebyl odsouzen, není pro kriminologickou recidivu relevantní.¹⁰ Taková definice zahrnuje i latentní kriminalitu, kdy nejen že pachatel není stíhán, ale trestný čin vůbec nemusí být policejním orgánům ohlášen. Jedná se tedy o pojetí recidivy v tom nejširším možném smyslu. Vzhledem k obecnosti této definice je naprosto nemožné jakkoli statisticky sledovat její vývoj. Skutečností ale zůstává, že objasněnost trestné činnosti zdaleka není stoprocentní, a je tedy logické, že osob opakujících trestnou činnost je nepochybně mnohem více, než dokážeme zaznamenat v rámci policejních či jiných statistik.

⁷ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 14. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

⁸ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 127. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁹ ROZUM, J. - TOMÁŠEK, J. - VLACH, J. - HÁKOVÁ, L.: Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy. str. 56. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-164-6

¹⁰ GRÍVNA, T.; SCHEINOST, M.; ZOUBKOVÁ, I.: Kriminologie. 5., aktualiz. vyd. str. 109. Praha: Wolters Kluwer. 2019. ISBN 978-80-7598-554-5

1.2. Další dělení kriminální recidivy

Kriminální recidivu můžeme dělit také podle toho, jestli recidivista opakovaně páchá stejné nebo obdobné trestné činy, nebo je jeho záběr širší. Recidiva speciální (monotropní) je případ, kdy pachatel opakuje stále stejný trestný čin (opakovaně naplňuje svým jednáním skutkovou podstatu jednoho trestného činu). Recidiva druhová (homotropní) označuje opakování trestných činů stejného druhu, např. zaměření na majetkovou trestnou činnost. Ditropní recidiva vyjadřuje situaci, kdy pachatel páchá trestné činy dvou skupin kriminality (např. majetková spolu s hospodářskou kriminalitou), a polytropní recidiva případ, kdy pachatel páchá trestné činy ze tří nebo více skupin kriminality. Nejobecnějším pojetím v tomto smyslu je recidiva obecná, kdy pachatel opakuje trestnou činnost bez ohledu na její druh.¹¹ Obdobně můžeme použít dělení na recidivu v širším a v užším pojetí. Kriminální recidiva v širším pojetí zahrnuje opakování trestné činnosti bez ohledu na povahu trestného činu, zatímco užší pojetí bere v potaz jen opakování stejného nebo obdobného trestného činu.

Dalším kritériem, podle kterého je možné rozdělit kriminální recidivu, je doba od předchozího odsouzení. Tak je možné recidivu rozdělit na trvalou a dočasnou. Trvalá recidiva označuje situaci, kdy se soud v případě zprísnění trestu pachatele opírá o skutečnost, že ten byl už někdy v minulosti odsouzen za trestný čin, bez ohledu na to, před jak dlouhým časem k tomu došlo. Dočasná recidiva označuje za recidivu pouze opakované odsouzení za trestnou činnost v určitém, časově přesně vymezeném období.¹²

Teorie zná také pojmy závažná recidiva a velmi závažná recidiva. Závažná recidiva vyjadřuje případy, kdy dojde k opětovnému odsouzení za jakýkoli delikt s délkou trestu odnětí svobody od 4 do 8 let a velmi závažná recidiva, pokud je opětovné odsouzení uloženo za jakýkoliv delikt s uloženým trestem odnětí svobody nad 8 let.¹³

¹¹ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 121. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

¹² Tamtéž, str. 71

¹³ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 23. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

2. Historický vývoj institutu recidivy v našem právním řádu

Nyní se podíváme na stručný přehled toho, jak byla recidiva upravena v našem právním řádu v minulosti, jak se tento institut rozvíjel a měnil. Obecně můžeme říct, že v minulosti plnilo trestání, tedy primárně trest odnětí svobody, zejména sankční a represivní funkci. Účelem bylo potrestání pachatele, současně spojené s ochranou společnosti před ním, a to odloučením trestaného od zbytku společnosti. Snaha o nápravu pachatele – prevence – v rámci jeho výkonu trestu, a tím i působení na pachatele tak, aby se od páchání kriminálních činů odklonil, patří mezi výdobytky moderní doby.

2.1. Vývoj právní úpravy recidivy od roku 1918

Patent č. 117/1852 ř.z. (říšského zákoníku)

Při vzniku samostatného československého státu Československo ponechalo v platnosti trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích, uvedený patentem č. 117/1852 ř.z. (říšského zákoníku), stejně jako všechny ostatní trestní zákony platné za dob Rakouska-Uherska.¹⁴ Recidiva je tam zmiňována v § 44 písm. c) trestního zákona jako zvláštní přitěžující okolnost, kdy „zločinec byl již trestán pro stejný zločin“. Dle ustanovení § 48 trestního zákona se k přitěžujícím okolnostem mělo přihlížet, pokud proti nim nestála polehčující okolnosti. Soudec nemohl změnit způsob trestu, jenž byl uložen, ani trest prodloužit přes dobu zákonem vyměřenou. Trest však bylo pro přitěžující okolnosti možné zstříit (§ 250 trestního zákona) nebo zstříit vězení (§ 253 trestního zákona). U přečinu a přestupku bylo přitěžující okolností podle § 263 písm. b) trestního zákona opakování činu, přestože pachatel byl již trestán pro stejný přečin nebo přestupek.

Zákon č. 86/1950 Sb.

Trestní zákon č. 86/1950 Sb., nabyt účinnosti 1.8.1950. Recidiva zde byla přitěžující okolností v ustanovení § 20 písm. e), jako odsouzení pro trestný čin stejného druhu. Za platnosti tohoto zákona byl soud povinen přihlédnout k přitěžujícím a polehčujícím okolnostem při výměře trestu dle § 19 odst. 1 trestního zákona.

¹⁴ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 69. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

Zákon č. 140/1961 Sb.

Nejvýrazněji se úprava recidivy projevila v zákoně č. 140/1961 Sb. Trestní zákon č. 140/1961 Sb. nabyl účinnosti dne 1.1.1962 a platil až do přijetí současného trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., který nabyl účinnosti dne 1.1.2010. Trestní zákon č. 140/1961 Sb. ve svém § 34 písm. j) stanovil, že předchozí odsouzení za trestný čin je přitěžující okolností. Soud k této přitěžující okolnosti nepřihlížel v případě, že recidiva byla zákonným znakem trestného činu nebo podmiňovala použití vyšší trestní sazby. Stejně tak soud mohl, podle povahy předchozího odsouzení, nepokládat tuto okolnost za přitěžující.¹⁵

Novelizace trestního zákona provedená zákonem č. 112/1998 Sb. doplnila ustanovení § 34 písm. l) trestního zákona, podle kterého měl soud postupovat odlišně u pachatele trestného činu podle § 187a odst. 1 trestního zákona, jestliže spáchal tento trestný čin opětovně proto, že se oddává zneužívání omamných nebo psychotropních látek a jedů. Měl by dát přednost jiným opatřením před zpříšňováním represe a neměl by považovat jeho recidivu za přitěžující okolnost. V takovém případě se mohlo postupovat tak, že byl pachateli uložen mírnější trest v kombinaci s jinými vhodnými opatřeními, zejména s ochranným léčením podle § 72 trestního zákona nebo s přiměřenými omezeními a povinnostmi demonstrativně vypočtenými v § 26 odst. 4 trestního zákona.¹⁶

Novela trestního zákona provedená č. 320/2006 Sb. umožnila v jistých případech přísnější postih. Konkrétně se jednalo o postih zvláště nebezpečných recidivistů. Těm bylo dle ustanovení § 29 odst. 4 trestního zákona možné uložit výjimečný trest odnětí svobody na doživotí, pokud se dopustili opakovaně v zákoně výslovně uvedeného závažného násilného trestného činu (těžké ublížení na zdraví - § 222 odst. 3, loupež - § 234 odst. 3, braní rukojmí - 234a odst. 3, vydírání - § 235 odst. 4, znásilnění - § 241 odst. 4 a pohlavní zneužívání - § 242 odst. 4 trestního zákona) a byli již pro takový trestný čin potrestáni.¹⁷

Recidiva byla i za platnosti tohoto trestního zákona (140/1961 Sb.) u některých trestných činů jedním ze zákonných znaků skutkové podstaty trestného činu (Neoprávněné nakládání s chráněnými a volně žijícími živočichy a planě rostoucími rostlinami - § 181f odst. 1 písm. b), týrání zvířat - § 203 odst. 1, krádež - § 247 odst. 1 písm. c) trestního zákona). Vyjádřena byla podmínkou opětovného odsouzení nebo propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za stejný nebo obdobný trestný čin. U některých trestných činů bylo opakování

¹⁵ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 70. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

¹⁶ Tamtéž, str. 77

¹⁷ Tamtéž, str. 72

trestného činu podmínkou pro použití vyšší trestní sazby (poškození spotřebitele - § 121 odst. 2 písm. c), pytláctví - § 178a odst. 2, ohrožení pod vlivem návykové látky - § 201 odst. 2 písm. a) trestního zákona).¹⁸

Recidiva ovlivňovala i zařazení vězňů do jednotlivých typů věznic. To, jestli už pachatel v minulosti byl ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný čin, mělo vliv v případě rozhodování mezi zařazením do věznice s dohledem nebo do věznice s dozorem. Do věznice se zvýšenou ostrahou byli typicky zařazováni zvláště nebezpeční recidivisté.¹⁹ Soud mohl dle ustanovení § 39a odst. 3 trestního zákona o zařazení odsouzeného rozhodnout, že jeho náprava bude efektivnější v jiném typu věznice. Při rozhodování přihlížel k závažnosti trestného činu a stupni a povaze narušení pachatele.²⁰

2.2.Zvláště nebezpečný recidivista

Trestní zákon č. 140/1961 Sb. vytvořil novou kategorii pachatelů – zvláště nebezpečné recidivisty. V ustanovení § 41 trestního zákona byly uvedeny dva možné důvody pro označení pachatele za zvláště nebezpečného recidivistu. Prvním z nich bylo opakované páchaní zvláště závažných úmyslných trestných činů a druhým soustavné páchaní úmyslných trestných činů téže povahy. Zákon výslovně vyžadoval, aby pachatel v minulosti vykonal alespoň část trestu odnětí svobody.

Novela trestního zákona z roku 1990 č. 175/1990 Sb., omezila označení za zvláště nebezpečného recidivistu jen na případy opakovaného páchaní zvláště závažných trestných činů.²¹ Za zvláště závažné trestné činy se dle § 41 odst. 2 trestního zákona považovaly trestné činy uvedené v § 62 trestního zákona a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanovil trest odnětí svobody s horní hranicí minimálně 8 let.²² Na mladistvého se ustanovení trestního zákona o zvláště nebezpečném recidivistovi nevztahovaly.

Označení pachatele za zvláště nebezpečného recidivistu mělo vliv na výši trestu. Horní hranice trestní sazby odnětí svobody stanovené v zákoně se dle § 42 odst. 1 trestního zákona zvýšila o jednu třetinu a trest se zvláště nebezpečnému recidivistovi uložil v horní polovině takto

¹⁸ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 78. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

¹⁹ Tamtéž, str. 100

²⁰ Tamtéž, str. 82

²¹ Tamtéž, str. 71

²² SUCHÝ, O.: Postavení nebezpečných recidivistů v mezinárodním srovnání [online]. Právní rozhledy 11/1994. [vid. 15.11.2021]. Dostupné z: <https://www-beck-online-cz.ezproxy.is.cuni.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrptcojzgrpxa4s7geyv6427gqydg&groupIndex=6&rowIndex=0>

stanovené trestní sazby. Horní hranice trestní sazby nesměla převyšovat patnáct let. V případě uložení výjimečného trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let nesměla horní hranice převyšovat dvacet pět let (§ 42 odst. 2 trestního zákona.).

Snížení trestu pod dolní hranici trestní sazby vzhledem k mimořádným poměrům pachatele nebylo vyloučeno za podmínek uvedených v ustanovení § 32 odst. 2 trestního zákona za současného uložení ochranného léčení, které zde mělo nahradit trest a účelněji čelit zvýšené nebezpečnosti pachatele (Usnesení Nejvyššího soudu ČSR R 35/1974).

Dále pak označení zvláště nebezpečného recidivisty ovlivnilo jeho zařazení do věznice a možnost podmíněného propuštění. Pachatele – zvláště nebezpečného recidivistu – zařadil soud zpravidla do věznice s ostrahou (§ 39a odst. 2 písm. d) trestního zákona). K podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody mohlo dojít až po výkonu dvou třetin uloženého trestu (§ 62 odst. 1 trestního zákona).²³

²³ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 81. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

3. Recidiva v současném trestním zákoníku

Přestože slovo recidiva v současném trestním zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) nenajdeme, existuje řada ustanovení, které tento institut upravují a stanovují podmínky, za kterých se k němu přihlíží. Recidiva se v trestním zákoníku vyskytuje jako obecnou přitěžující okolnost, zákonný znak základní skutkové podstaty, zákonný znak kvalifikované skutkové podstaty nebo jako důvod pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody.²⁴ Podrobnosti si vysvětlíme v této kapitole.

3.1. Recidiva jako přitěžující okolnost

Přitěžující okolnosti jsou v trestním zákoníku upraveny v § 42 TZ. Ustanovení § 42 písm. p) TZ zní: „Soud jako k přitěžující okolnosti přihlédně zejména k tomu, že pachatel byl již pro trestný čin odsouzen; soud je oprávněn podle povahy předchozího odsouzení nepokládat tuto okolnost za přitěžující, zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení, a jde-li o pachatele trestného činu, který byl spáchán ve stavu vyvolaném duševní poruchou, anebo o pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky a spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním, také tehdy, započal-li léčení nebo učinil jiná potřebná opatření k jeho zahájení.“

Za povahu předchozího odsouzení považujeme charakter a závažnost dříve spáchaného trestného činu, druh a výměru předchozího trestu uloženého pachateli, a všechny další okolnosti spojené s pachatelovým odsouzením. Tyto okolnosti soud hodnotí ve vzájemné souvislosti se zřetelem k tomu, jak recidiva ovlivňuje možnost nápravy pachatele nebo naopak pravděpodobnost, že se v budoucnosti opět dopustí trestné činnosti.²⁵

Soud bere v úvahu a hodnotí, kromě výše zmíněného, zejména následující:²⁶ pohnutky vedoucí pachatele k trestné činnosti, celkový počet spáchaných trestných činů, počet předchozích odsouzení, včetně jejich frekvence, vliv vykonaných trestů na pachatele, dobu, která uplynula od předchozího odsouzení i od odpykání posledního trestu, to, jak pachatel žil před spácháním posledního trestného činu, skutečnost, jestli se pachatel nedopustil nové trestné

²⁴ PÚRY, František. § 42 [Přitěžující okolnosti]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 570, marg. č. 17.

²⁵ Tamtéž, str. 573

²⁶ Tamtéž, str. 574

činnosti v době výkonu předcházejícího trestu, ve zkušební době stanovené při podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, při podmíněném odsouzení, při podmíněném odsouzení s dohledem anebo při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo podmíněném upuštění od výkonu zbytku jiného trestu; důležité také je, zda neexistuje nějaká souvislost mezi minulým a nynějším trestným činem, jako stejná pohnutka, negativní sklony nebo povahové rysy pachatele apod.; osobnost pachatele, která spolu s ostatními aspekty naznačuje, že bude pachatel bez potrestání pokračovat v páchání trestné činnosti, nebo se jedná jen o určitý výkyv a dá se čekat, že od páchání trestných činů do budoucna upustí, protože ho k němu nepodněcuje žádná vada osobnosti.²⁷

Přestože nelze přesně určit, jak dlouhá může uplynout doba, aby recidiva ještě mohla být považována za přitěžující okolnost, soudní praxe se k problematice vyjádřila. Uplynutí tří let nelze zpravidla považovat za dostatečně dlouhý časový odstup od posledního odsouzení pachatele, aby soud při rozhodování o tom, jestli je recidiva v daném případě přitěžující okolností, tuto možnost vyloučil. Na druhé straně deset let od dřívějšího odsouzení, případě potrestání soudní praxe považuje už za tak dlouhou, že po jejím uplynutí o recidivě jako o přitěžující okolnosti už nemůžeme uvažovat.

V případě, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, soud nesmí ke skutečnosti předchozího odsouzení přihlížet. V rámci rozhodování však bere v úvahu ostatní okolnosti související se spácháním minulého trestného činu, které nejsou uvedenou právní fikcí dotčeny. Pokud soud nalezne vztah mezi jednotlivými trestnými činy pachatele, může si dovodit, že osoba nemá úctu ke společenským hodnotám chráněným trestním zákoníkem, a i přes výše zmíněnou fikci stále vykazuje tendence k delikventnímu jednání a nápravy pachatele nebylo dosaženo, nebo naopak soud shledá, že trestné činy pachatele spolu nijak nesouvisí, jedná se o nahodilé události, nejedná se o osobu nebezpečnou a to, že v minulosti spáchala trestný čin nesignifikuje, že v tom bude pokračovat i nadále.²⁸

3.2. Recidiva jako zákonný znak základní skutkové podstaty

Typicky předchozí spáchání trestného činu a odsouzení za něj zakládá kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu, a tím opravňuje soud k uložení vyššího trestu. Je zde však jedno ustanovení, kde recidiva pachatele zakládá základní skutkovou podstatu.

²⁷ PŮRY, František. § 42 [Přitěžující okolnosti]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 574, marg. č. 17.

²⁸ PŮRY, František. § 42 [Přitěžující okolnosti]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 571, marg. č. 17.

Jedná se o trestný čin krádeže, a je upraven v § 205 odst. 2 TZ. Ustanovení výslovně vyžaduje opakování „přisvojení si cizí věci tím, že se jí zmocní“, v období do 3 let od předchozího odsouzení nebo potrestání za takový čin. Je to tedy recidiva druhová, protože k naplnění skutkové podstaty musel pachatel v minulosti spáchat trestný čin krádeže, nebo jiný obdobný trestný čin (např. loupež). Zákonný znak "takový čin" obsažený v § 205 odst. 2 TZ je naplněn i tehdy, byl-li v takto stanovené době odsouzen nebo potrestán za některou z forem účastenství podle § 24 odst. 1 TZ k takovému trestnému činu.

Zákon nestanoví žádnou minimální výši, jakou musí mít pachatelem odcizená věc hodnotu, aby se jednalo o trestný čin. Pokud je hodnota odcizené věci zanedbatelná, a ani další okolnosti trestného činu nenasvědčují vyšší škodlivost činu, soud může uzavřít, že byly splněny podmínky pro použití zásady subsidiarity trestní represe ve smyslu § 12 odst. 2 TZ a z ní vyplývajícího principu ultima ratio, a čin bude posouzen jako přestupek podle § 50 odst. 1 písm. a) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích.²⁹ Přesto však v reálu nastávají situace, kdy osoba, která již v posledních třech letech byla pravomocně odsouzena za krádež nebo obdobný trestný čin, nebo byla za tento čin potrestána (tzn. vykonala alespoň část trestu), ukradne věc zanedbatelné hodnoty, a je za tento bagatelní protiprávní čin potrestána právě dle § 205 odst. 2 TZ. Tak může dojít k absurdním situacím, kdy je osoba odsouzena k trestu odnětí svobody za odcizení věci doslova v řádech desítek korun. Nepřítomnost minimální dolní hranice výše škody ve skutkové podstatě krádeže dle § 205 odst. 2 TZ navíc kriminalizuje pro určitý okruh osob jednání, které jinak trestným činem není, což vzbuzuje otázku, zda dané ustanovení není v nepřijatelné kolizi se zásadou rovnosti před zákonem. Ačkoli nelze dosáhnout absolutní rovnosti před zákonem, musí mezi osobami existovat rozdílnost takové povahy a váhy, aby ospravedlnila odlišnost zacházení, o čemž se v souvislosti s tímto paragrafem dá pochybovat.³⁰

Recidiva jako zákonný znak trestného činu krádeže podle § 205 odst. 2 TZ je vyloučena jen tehdy, pokud se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.³¹ Předchozí trest, který pachatel vykonal, může být libovolný, nemusí se tedy jednat jen o trest odnětí svobody.³²

²⁹ DRAŠTÍK, A., DURDÍK, T., FREMR, R., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. Trestní zákoník: Komentář. § 205. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2021-6-7]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

³⁰ JOCHMAN, D. Recidiva jako okolnost zakládající trestní odpovědnost a rovnost před zákonem [online] Advokátní deník. (2021) [vid. 10.6.2021]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2021/04/03/recidiva-jako-okolnost-zakladajici-trestni-odpovednost-a-rovnost-pred-zakonom/>

³¹ DRAŠTÍK, A., DURDÍK, T., FREMR, R., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. Trestní zákoník: Komentář. § 205. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2021-6-7]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

³² ŠÁMAL, Pavel. § 205 [Krádež]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1990, marg. č. 20.

3.3. Recidiva jako zákonný znak kvalifikované skutkové podstaty

Trestněprávní recidiva jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby se objevuje u trestného činu zpronevěry (§ 206 odst. 2 TZ), podvodu (§ 209 odst. 2, § 210 odst. 3, § 211 odst. 3, § 212 odst. 3 TZ), provozování nepoctivých her a sázek (§ 213 odst. 2), ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 274 odst. 2 písm. c) TZ) a pytláctví (§ 304 odst. 2 písm. e) TZ).

Dále se v trestním zákoníku recidiva objevuje v obecnějším, spíše kriminologickém pojetí, kdy u některých kvalifikovaných skutkových podstat můžeme nalézt podmínku opětovného spáchání daného trestného činu, bez toho, aby bylo nutné předchozí odsouzení či potrestání za takový čin. Konkrétně se jedná např. o trestný čin vraždy (§ 140 odst. 3 písm. h) TZ), těžkého ublížení na zdraví (§ 145 odst. 2 písm. g) TZ), mučení a jiného nelidského a krutého zacházení (§ 149 odst. 2 písm. e) TZ), nedovoleného přerušování těhotenství bez souhlasu těhotné ženy (§ 159 odst. 2 písm. d) TZ), a další (§ 164 odst. 3 písm. e), § 165 odst. 3 písm. a), § 167 odst. 3 písm. b), § 169 odst. 2 písm. c), § 190 odst. 3 písm. b), § 195 odst. 2 písm. b), § 201 odst. 3 písm. c), § 202 odst. 3 písm. d), § 248 odst. 3 písm. b), § 265 odst. 2 písm. c), § 272 odst. 2 písm. b), § 293 odst. 2 písm. a), § 295 odst. 2 písm. a), § 297 odst. 2 písm. b), § 298 odst. 3 písm. c), § 298a odst. 2 písm. a), § 302 odst. 3 písm. d), § 305 odst. 3 písm. b), § 340 odst. 2 písm. d), § 341 odst. 2 písm. c), § 342 odst. 3 písm. c), § 357 odst. 3 písm. a), § 358 odst. 2 písm. a) TZ)

Zákonný znak, že pachatel spáchal trestný čin „opětovně“, je naplněn vždy, když dojde k opakování téhož trestného činu tímž pachatelem. Nezáleží na tom, jestli u takového odsouzení platí fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen a vliv nemá ani délka doby, která uplynula od spáchání předchozího trestného činu, ani délka doby, která uplynula od předchozího odsouzení za něj.³³ V tomto případě se tedy nejedná o trestněprávní recidivu, jak jsem ji popsala v první kapitole, ale spíše o širší pojetí recidivy, které by se dalo zahrnout a popsat jako recidiva kriminologická (rovněž definovaná v první kapitole této práce).

3.4. Recidiva jako důvod pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody

Ustanovení § 59 TZ nově koncipovalo zpřísnění trestního postihu nejzávažnějších případů recidivy a v tomto směru nahradilo v dřívější úpravě zejména institut zvlášť nebezpečné

³³ PŮRY, František. § 42 [Přítěžující okolnosti]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 567, marg. č. 15.

recidivy ve smyslu ustanovení § 41 a 42 bývalého trestního zákona (č. 140/1961 Sb.).³⁴ Institut nebezpečného recidivisty byl příznačný pro trestní zákonodárství zemí bývalého východního bloku. Takové označení jistě negativně ovlivňovalo případný postpenitenciární život pachatele a mohlo ztížit jeho opětovné zařazení do společnosti.³⁵

Ustanovení § 59 odst. 1 TZ stanoví, že „Pachateli, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3), ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný zločin potrestán, může soud uložit trest v horní polovině trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně, jejíž horní hranice se zvyšuje o jednu třetinu, jestliže závažnost zvlášť závažného zločinu je vzhledem k takové recidivě a ostatním okolnostem případu vysoká nebo možnost nápravy pachatele je ztížena.“

Ustanovení § 59 TZ má za úkol přísněji postihnout takové recidivisty, kteří opětovně páchají zvlášť závažné zločiny, přestože už za takové jednání byli v minulosti potrestáni. Zákonodárce patrně považuje za důležité v těchto případech klást důraz zejména na represivní funkci trestu a zvýšená přísnost trestů v těchto případech je projevem snahy o ochranu společnosti před nejnebezpečnějšími a nejhůře napravitelnými delikventy.³⁶ Ustanovení § 59 TZ o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody se neužije v případě, že se zvlášť závažného zločinu opakovaně dopustí mladistvý (§ 9 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže).³⁷

Za zvlášť závažný zločin považujeme takový úmyslný trestný čin, na který trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let. Formální podmínkou je pouze spáchání takového zločinu a jeho právní kvalifikace odpovídající okruhu uvedenému v § 14 odst. 3 TZ, nezáleží na konkrétní výměře trestu, který byl uložen pachateli v minulosti za takový zločin.³⁸

Požadavky pro užití tohoto ustanovení jsou splněny i tehdy, když byl pachatel v minulosti potrestán za zvlášť závažný zločin, který se podle právní úpravy účinné v době rozhodování už neřadí mezi zvlášť závažné zločiny uvedené v § 14 odst. 3 TZ. Stále se však

³⁴ PŮRY, František. § 59 [Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 805, marg. č. 1.

³⁵ MAREŠOVÁ A., BLATNÍKOVÁ Š., KOTULAN P., MARTINKOVÁ M., ŠTĚCHOVÁ M., TAMCHYNA M., Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 72. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

³⁶ PŮRY, František. § 59 [Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 805, marg. č. 1.

³⁷ Tamtéž, str. 806

³⁸ PŮRY, František. § 59 [Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 806, marg. č. 3.

musí jednat o trestný čin, na který stanovil trestní zákon platný v době odsouzení za tento čin trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby alespoň 10 let.³⁹

Vzhledem k § 111 TZ lze za spáchání zvlášť závažného zločinu ve smyslu § 14 odst. 3 TZ považovat i přípravu k takovému zločinu, je-li trestná (§ 20 TZ), pokus tohoto zločinu (§ 21 TZ) a též organizátorství, návod a pomoc směřující k jeho spáchání (§ 24 TZ).

Za potrestání považujeme alespoň částečný výkon trestu uloženého za dříve spáchaný zvlášť závažný zločin. Předchozí potrestání nebereme v úvahu v případech, kdy se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen a v případech kdy odsouzení k takovému trestu již bylo zahlazeno.⁴⁰ Za potrestání ve smyslu § 59 odst. 1 TZ nemůžeme považovat výkon vazby.⁴¹

Aby soud mohl přistoupit k mimořádnému zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59 odst. 1 TZ, spáchaný zvlášť závažný zločin musí být „vysoce“ závažný. Míra závažnosti musí být o tolik vyšší, oproti běžné závažnosti zvlášť závažných zločinů, aby se prokázalo, že ani horní hranice nezvýšené sazby trestu odnětí svobody stanovená zákonem nestačí k potrestání zvlášť závažného zločinu a neexistuje jiný způsob, jak pachatele dostatečně potrestat. Vysokou závažnost naznačuje například skutečnost, že uplynula krátká doba od výkonu dříve uloženého trestu odnětí svobody, pachatel už v minulosti spáchal velmi vysoce nebo vysoce závažný zločin, byl mu v minulosti uložen delší nepodmíněný trest odnětí svobody, zvlášť závažný zločin byl spáchán ve zkušební době po podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo pokud spáchal pachatel po předchozím potrestání více zvlášť závažných zločinů v souběhu, za které je nyní souzen apod.⁴²

O ztížené možnosti nápravy pachatele budou svědčit zejména následující skutečnosti: druhy trestů, jejich počet a výměra, které již byly pachateli v minulosti uloženy, chování pachatele v průběhu výkonu předchozího trestu odnětí svobody, to, jakými programy zacházení během výkonu trestu odnětí svobody prošel a jaký na něj takové programy měly vliv, osobnostní rysy pachatele, jeho charakterové a psychické vlastnosti, věk apod.⁴³

³⁹ PŮRY, František. § 59 [Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 807, marg. č. 3.

⁴⁰ Tamtéž, str. 808

⁴¹ Tamtéž, str. 809

⁴² Tamtéž, str. 810

⁴³ PŮRY, František. § 59 [Mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 810, marg. č. 6.

4. Příčiny a prediktory recidivy

V této kapitole se budu věnovat důvodům, které vedou osoby k opakování trestné činnosti. V mnoha případech se jedná o faktory, které pachatele vedou k samotnému započetí kriminální kariéry, jsou tedy často příčinou nebo spouštěčem k vykonání prvního trestného činu, nicméně spousta z těchto aspektů může predikovat i následnou inklinaci pachatele k opakovanému páčání trestné činnosti. Také zmíním skutečnosti, díky kterým můžeme případnou recidivu pachatelů predikovat.

Příčiny můžeme rozdělit do více kategorií. Důležité jsou vnější rizikové faktory, jako je prostředí pachatele, jeho výchova, rodinné zázemí a podobně. Ty jsou právě často zároveň prediktory recidivy, spolu s demografickými údaji, jako je věk pachatele. Dále zde působí vnitřní faktory, tedy osobní vlastnosti pachatele, případné psychické poruchy apod.

Další důležitou okolností je samotný výkon trestu za předchozí trestnou činnost, tedy to, jak úspěšné jsou snahy o nápravu pachatele, jak je pachatel ovlivněn okolním prostředím při výkonu trestu nebo různými výchovnými opatřeními, a jaké podmínky k normálnímu a nekriminálnímu životu má po jeho vykonání.

V neposlední řadě může pachatele k recidivě vést postoj společnosti k němu. S „nálepkou“ bývalého odsouzeného přichází řada překážek a předsudků, kvůli kterým tito lidé ztrácí motivaci napravit se a často nevidí jinou možnost než vydat se ve svém životě opět kriminální cestou, aby se postarali o své potřeby.

4.1. Vnější rizikové faktory a demografické údaje predikující recidivu

Kriminologické výzkumy v průběhu posledních desetiletí zaznamenaly faktory, které mohou mít negativní vliv na kriminální vývoj jedinců. Označujeme je jako rizikové faktory. Žádný z rizikových faktorů sám osobě nemůžeme považovat za přímou příčinu kriminálního jednání, nicméně kombinace více takových faktorů zvyšuje pravděpodobnost, že ke kriminálnímu jednání u daného jedince může dojít.⁴⁴

Prostředí

První z aspektů, které můžou ovlivnit výskyt kriminálního chování je prostředí, ve kterém pachatel vyrůstá a žije. V místech, kde je vysoký podíl chudoby, nezaměstnanosti, špatné podmínky pro vzdělávání, nebo kde dochází k diskriminaci určitých skupin obyvatel,

⁴⁴ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 11. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

vzniká vysoké riziko, že bude docházet k většímu množství kriminálního chování.⁴⁵ Toto platí zejména u mladistvých, kteří v takovém prostředí vyrostli, nic jiného neznají, a následkem toho považují kriminální nebo jiné deviantní chování za normální.

S prostředím souvisí také kriminální příležitosti, které mohou mít rozhodující význam pro spáchání trestného činu. Mezi ně patří zejména kontakty s kriminálním podsvětím a deviantní trávení volného času s podobně povahově profilovanými jedinci. Právě ty jsou velmi často a mnohem snáz navázány v prostředí, kam se deviantní osoby ubírají.⁴⁶ Žije-li osoba v blízkosti takových míst, pravděpodobnost, že se „zaplete“ s nesprávnými lidmi, je mnohem vyšší.

V rámci rozebírání prostředí můžeme hovořit také o tzv. "syndromu rozbitých oken". Západní kriminologové mají za to, že v lokalitách, které se vyznačují nepořádkem na ulicích a neopravenými drobnými škodami postupně dochází ke snižování zájmu občanů o stav svého okolí a společenské dění. Uzavírají se do soukromí, a lidé, kterým tato situace vadí, se odstěhují jinam. Absence těchto prosociálních obyvatel situaci ještě zhoršuje tím, že na místo se následně stěhují lidé, kterým takový stav vyhovuje.⁴⁷

Rodina pachatele

Není asi překvapením, že jeden z klíčových vlivů představuje rodina delikventa. To, že rodiče jsou delikventní a antisociální zvyšuje pravděpodobnost, že budou mít i delikventní a antisociální děti. Na základě konceptu tzv. kriminální infekce může odsouzení někoho z rodičů nebo sourozenců predikovat pozdější odsouzení dítěte. Může se jednat o mezigenerační kontinuitu v expozici mnohonásobným rizikovým faktorům, nedostatečný rodičovský dohled, genetické mechanismy, nebo následky stereotypů vůči kriminálním rodinám.⁴⁸ S takovým zázemím je pak nesnadné se trestné činnosti vyhnout.

Riziko dětské delikvence může zvýšit také velký počet sourozenců. S vyšším počtem dětí v rodině se rodiče nevyhnutelně jednotlivým svým dětem méně věnují a dětem se nedostává dostatek pozornosti. Domácnost se stává prostorově stísněnější, nikdo nemá vlastní soukromí, a to pak vede k frustraci, podráždění a většímu riziku konfliktů mezi členy rodiny.

⁴⁵ LUBELCOVÁ, G.: Problémy konceptualizácie sociálnej etiológie kriminality. str. 32. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

⁴⁶ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 41. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁴⁷ HOLAS, J., VEČERKA, K.: Prevence kriminality očima občanů (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu). str. 54. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2003. ISBN 80-7338-023-4.

⁴⁸ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 24. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

Velká část mladistvých ve výkonu trestu odnětí svobody pochází ze strukturálně nekompletních rodin. Hodně z nich ztratilo už v raném dětství alespoň jednoho z rodičů. Nejméně třetina vězňů minimálně jednou přechodně žila v ústavním zařízení.⁴⁹ Stále častěji se setkáváme s mladistvými pachateli odsouzenými k výkonu trestu odnětí svobody, kteří již ve své minulosti byli podrobeni ústavní výchově. Dětské výchovné ústavy a výchovné ústavy mládeže tedy můžeme považovat za jakýsi předstupeň předcházející umístění ve věznici pro mladistvé.⁵⁰ Můžeme tedy říct, že ústavní výchova je dalším významným kriminogenním znakem současné kriminální populace.

Negativní vliv má nepřítomnost milující matky, případně časté střídání mateřské figury. V takových případech se pravděpodobnost delikvence zvyšuje. Stejně tak rodiny, které nejsou rozvrácené a žijí spolu, ale ve kterých převládá dlouhodobý rodičovský konflikt, mají negativní následky na děti.⁵¹ Dětem se nedostává potřebné pozornosti, a z konfliktů rodičů, kterými jsou svědky, a nezřídka se stávají přímo jejich středem, se mohou učit nežádoucím vzorcům chování, stát se agresivními a nedůvěřivými vůči svému okolí.

Co se týče výchovy dítěte, nejčastěji má z kriminologického hlediska negativní vliv nedostatečná rodičovská supervize, kdy rodiče často nevědí, kde jejich dítě je, a nechají ho volně potulovat se po ulicích. Dále pak má negativní vliv krutá nebo trestající disciplína, včetně tělesných trestů, nekonzistentní disciplína, ať už jednoho rodiče v průběhu času, nebo značně odlišná disciplína každého rodiče, a emoční chlad rodičů vůči dítěti.⁵²

Děti, které jsou fyzicky týrané, zanedbávané či sexuálně zneužívané projevují sklon k pozdějšímu páchání trestné činnosti. Děti se učí abusivním modelům chování svých rodičů přes imitaci, modelování a posílení.⁵³ Často pak v dospělosti páchají právě sexuální trestnou činnost, čímž se svým způsobem mstí za to, co se v minulosti dělo jim.

Na otázku rodiny se můžeme podívat i z druhé strany, tedy, jak může rodina svého delikventního člena ovlivnit pozitivně. Podrobněji se touto problematikou budu zabývat v následující kapitole, nicméně zachování dobrých rodinných vztahů je důležité při pomoci pachatelům znovu se zapojit do společnosti a následně snížit recidivu. Poskytnutím bydlení a podporou společensky konformního životního stylu bývalého odsouzeného rodinou mohou být

⁴⁹ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 77. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

⁵⁰ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 223. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

⁵¹ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 30. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁵² Tamtéž, str. 26

⁵³ Tamtéž, str. 29

eliminovány negativní následky trestu a bývalý zločinec získá novou šanci k životu bez porušování právních norem.⁵⁴ Absence takové podpory pak naopak situaci značně ztěžuje a mnohdy může dovést bývalého odsouzeného ke krajním prostředkům – tedy návratu ke kriminální dráze z důvodu nedůvěry ve společnost a nutnosti zajistit své základní životní potřeby.

Vzdělání a zaměstnání

Vzdělání, nebo spíš jeho absenci, můžeme považovat za další z rizikových faktorů poukazujících na nebezpečí páchání trestné činnosti. Přestože ze současných výzkumů vyplývá, že pachatelé trestných činů jsou v drtivé většině průměrně inteligentní, jejich míra dosaženého vzdělání tomu často neodpovídá. To může souviset zejména s výchovou a prostředím, ve kterém pachatel vyrůstá, viz výše.

Mnoha pachatelům chybí základní dovednosti. To spolu s nedostatkem vzdělání souvisí s celou řadou dalších faktorů, které souvisejí s trestnou činností, jako jsou špatné školní výsledky, nezaměstnanost a sociální izolace.

Právě nezaměstnanost, a vzhledem k obvyklému nejvyššímu dosaženému vzdělání recidivistů vlastně jejich nezaměstnatelnost je, jak se dozvíme i dále v textu, klíčová. Hodně osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody nemá žádnou kvalifikaci. Už před uvězněním byla velká část nezaměstnaná, případně zaměstnaná „na černo“. Někteří z nich nikdy placenou práci nevykonávali. Podstatné není jen samotné zaměstnání delikventa, důležitá je i jeho stálost a kvalita, stejně jako míra spokojenosti zaměstnance se zaměstnáním.⁵⁵ Kvalitní zaměstnání se spokojeným zaměstnavatelem poskytuje bývalému odsouzenému potřebnou stabilitu, zvyšuje mu sebejistotu, a tím pak získává motivaci si práci udržet.

Souvislost mezi nezaměstnaností a vysokou mírou recidivy je nepopíratelná. Rovněž můžeme říct, že rozsah a frekvence trestné činnosti s nalezením uspokojivého zaměstnání významně klesá. Velkou nevýhodou ale je, že právě osoby s trestní minulostí mají obvykle s uplatněním na trhu práce značný problém. Spousta zaměstnavatelů vnímá záznam v Rejstříku trestů automaticky vnímá jako negativum, a zakládá na této skutečnosti nedůvěryhodnost a

⁵⁴ CHITTY, CH. Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. str. 12. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

⁵⁵ Tamtéž, str. 36

nevhodnost uchazeče o práci pro danou pozici.⁵⁶ To následně vede k častějšímu odmítnutí žadatelů o zaměstnání s kriminální minulostí, což oslabuje jejich vůli napravit se.

Návykové látky

Zneužívání návykových látek je dalším velkým problémem, který často vede k páchání trestné činnosti. Většina pachatelů závislých na drogách koná trestnou činnost právě v souvislosti s užíváním drog, a to především z důvodu financování svého návyku.⁵⁷ Závislost na návykových látkách navíc negativně ovlivňuje i další rizikové faktory, a to zejména možnost získání zaměstnání.

Ekonomické faktory

Prakticky všechny výše zmíněné faktory mohou vyústit v ekonomické problémy, ať už jde o vyrůstání v chudobě, špatné vzory od rodičů, nedostatek vzdělání a následně nemožnost získat zaměstnání, nebo právě závislost na návykových látkách. Právě finanční tíseň pak může být tím bodem obratu, který pachatele přiměje k trestné činnosti, protože nevidí jinou možnost, jak svoje potřeby obstarat.

Věk pachatele

Věk pachatele je faktor, který o jeho kriminální dráze vypovídá hodně. Důležitý je zejména věk, kdy pachatel započíná svou kriminální kariéru. Čím dříve pachatel s trestnou činností začíná, tím spíše bude v delikventním chování pokračovat.

Pachatelé, kteří s trestnou činností začínají v nízkém věku, tak činí následkem nezdařené socializace v raném dětství kvůli nedbalé výchově rodičů. Často jsou agresivní, vzdorní, a jsou odmítnuti svými vrstevníky. Je u nich vysoké riziko, že se stanou chronickými pachateli a budou pokračovat v kriminální kariéře v dospělosti.⁵⁸ Čím dříve osoba začíná s pácháním trestné činnosti, tím spíše bude její kriminální kariéra delší a spáchá větší počet trestných činů.⁵⁹

⁵⁶ TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. str. 15. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

⁵⁷ Tamtéž, str. 37

⁵⁸ PIQUERO, A.; FARRINGTON, P. D.; BLUMSTEIN, A.: Key issues in criminal career research : new analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development. str. 31. Cambridge: Cambridge University Press. 2007. ISBN 978-05-2184-865-7

⁵⁹ Tamtéž, str. 3

Delikvence v adolescenci taky nepřímo souvisí s budoucí kriminální aktivitou proto, že vyvolává selhání ve škole, případně pozdější uvěznění, čímž oslabuje vazby na trh pracovních sil a vůbec šíří možnosti pracovního uplatnění a oslabuje společenské vztahy, což, jak jsem už zmínila, patří také mezi rizikové faktory opakování trestné činnosti.

Pachatelé, kteří s deviantním chováním začínají později většinou problémem nezdařené socializace netrpí. Ke konání trestné činnosti je vede to, že se dostanou do kontaktu s deviantními vrstevníky. V dospělosti většina z nich s trestnou činností přestane, protože získají a udrží si trvalé zaměstnání, uzavřou šťastné manželství s nedelikventním partnerem, nebo se přestěhují mimo deviantní prostředí.⁶⁰ Tato změna je vzhledem k úspěšné socializaci v raném věku snazší.

Recidivisté bývají nejčastěji poprvé trestáni ve věku 15 až 18 let. Nejčastěji v tomto věku vykonávají majetkovou trestnou činnost.⁶¹

4.2.Osobnost pachatele

Nyní, když jsme si představili vnější faktory ovlivňující trestnou činnost obecně, stejně jako následnou recidivu, se podíváme na osobnost pachatele. Ta totiž, samozřejmě v kombinaci s vnějšími faktory, trestnou činnost a recidivu rovněž ovlivňuje. Osoba pachatele často postrádá určité vlastnosti či charakteristiky, které člověku umožňují správně se rozhodovat a jednat právně konformně, a naopak může vykazovat charakteristiky, které podtrhují jeho kriminální tendence.

V minulosti se předpokládal kauzální vztah mezi výší inteligence a páchání trestné činnosti. Kriminologové měli za to, že nižší inteligence predikuje delikventní chování. Proběhly i různé empirické výzkumy, jak v zahraničí tak v České republice. Určité rozdíly sice dříve zjištěny byly (nižší úroveň komunikačních schopností, neschopnost empatie apod.), nevztahovaly se ale k nonverbální inteligenci.

Výsledky nonverbálního testu inteligence ukázaly, že inteligence majetkových recidivistů je zpravidla obdobná jako u běžné populace a inteligence násilných recidivistů se ukázala být dokonce spíše nadprůměrnou.⁶²

⁶⁰ PIQUERO, A.; FARRINGTON, P. D.; BLUMSTEIN, A.: Key issues in criminal career research : new analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development. str. 32. Cambridge: Cambridge University Press. 2007. ISBN 978-05-2184-865-7

⁶¹ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 137. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁶² MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 198. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

Empatie je schopnost vcítění se a soucítění a projevuje se tím, že umožňuje jedinci uvědomit si nebo spoluprožít pocity oběti, vcítit se do jejího utrpení a tím blokuje jeho agresi vůči druhým.⁶³ Delikventi však mívají nižší úroveň komunikačních schopností a omezená kognitivní schémata, v důsledku čehož nejsou empatie téměř schopni. Tím, že nedokážou se svou obětí patřičně soucítit, nejsou dále schopni uvědomit si svou vinu ani to, že jejich čin byl špatný, což značně ztěžuje jejich schopnost nápravy.

Recidivisté jsou typicky extrovertní a je u nich vyšší výskyt nevyvážené, psychopaticky strukturované osobnosti s výraznějšími rysy neuroticismu.⁶⁴ Často trpí vysokým podílem anxiety, depresivních nálad, fobií, obsedantně-kompulsivních a hysteroidních rysů a výraznou emoční labilitou.⁶⁵

Impulzivita je další typickou vlastností delikventů. Člověk, který je impulzivní, se vyznačuje nedostatečnou sebekontrolou, sklonem k rizikovému chování a sníženým ovládním afektů. Impulzivní osoby přitahuje kriminální chování slibující okamžité uspokojení jejich potřeb, abúzus drog a alkoholu, hazardní hry a prostituce.⁶⁶ Děti s deficitem „hyperaktivita-impulzivita-pozornosti“ (HIA) a také s problémy chování vykazují nejvyšší riziko pozdějšího chronického kriminálního chování.⁶⁷

Co se týče zejména delikventních adolescentů, u mnohých jsou poruchy chování spojované s jejich otevřenou agresí. Když osoba nemůže dosáhnout cíle, o který usiluje, dojde k vyvolání agresivního pudu, který směřuje chování k zničení objektu nebo osoby, která je zdrojem jeho frustrace. Pokud neví, co frustraci způsobuje, hledá objekt, na kterém by si pocit zlosti vybil, čímž pak své jednání může zamířit vůči nevinné osobě nebo objektu.⁶⁸ Hostilita je jedním z druhů agresivity. Jedná se o vlastnost složenou ze zvýšené úrovně pocitů křivdy a podezíravosti, případně i pocitů viny (především u žen), přičemž bývá typická právě pro recidivisty, jako obecnější rys nepřátelství a zášti k lidem.⁶⁹

⁶³ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K. Predikce vývoje pachatele. str. 19. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, ISBN 978-80-7338-075-5

⁶⁴ ŠTĚCHOVÁ, M.: Poznámky ke komparaci vybraných charakteristik recidivistů. str. 161. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

⁶⁵ Tamtéž, str. 163

⁶⁶ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K. Predikce vývoje pachatele. str. 21. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, ISBN 978-80-7338-075-5

⁶⁷ Tamtéž, str. 23

⁶⁸ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 77. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

⁶⁹ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 164. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

Recidivisté mohou trpět specifickými poruchami osobnosti. Mezi ně patří například takzvaná disociální (rovněž známá jako antisociální) porucha osobnosti. Ta se vyznačuje přítomností nezdrženlivosti, extrémní bezcitnosti vůči druhým a vyšší agresivitou jednání. Odhaduje se, že osoby se specifickou poruchou osobnosti spáchají zhruba 30 % všech trestných činů.⁷⁰

Osobnost pachatele recidivisty se vyznačuje i dalšími specifiky. Důležitý rozdíl vychází ze skutečnosti, že u recidivisty se projevuje prvek neúčinnosti předchozího resocializačního působení, který signifikuje zvýšenou nebezpečnost pachatele recidivisty pro společnost. Zkoumání příčin recidivní trestné činnosti je především zkoumáním charakteristik vyznačujících pachatele recidivistu. Osobnost pachatele recidivisty se vyznačuje rozvinutějším komplexem sociálně a psychologicky negativních vlastností a jejich intenzivnějším vzájemným působením. Kvůli tomu je pak u nich větší pravděpodobnost, že se rozhodnou pro spáchání trestného činu.⁷¹ Analýzou kriminální minulosti pachatele můžeme charakterizovat osobnost pachatele prostřednictvím jeho předchozí trestné činnosti. Pozorovat můžeme četnost páchaní trestných činů, stejnorodý či nestejnorodý charakter kriminálního jednání, stupeň nebezpečnosti trestných činů, kauzální souvislost mezi jednotlivými trestnými činy a uložené tresty a institucionalizovaná opatření, která měla zamezit další trestné činnosti.⁷² To nám umožní zjistit rozdíly mezi recidivisty a nerecidivisty, a upravit programy zacházení s nimi tak, aby odpovídaly jejich potřebám.

4.3. Motivace pachatele

Existují teorie, podle kterých je kriminální jednání zapříčiněno potenciálním užitekem, který z něj pachatel činu může získat. Dle situační teorie konání je úmyslné jednání výsledkem jednotlivcovy volby z pole možností. Podmíněnost této volby je určována potenciálem jednotlivce a prostředí.⁷³ V procesu motivace jsou klíčové individuální významy alternativ konání. Alternativy jsou vnímané především skrz hodnotový systém jednotlivce, morální normy a racionální úvahu zisků a ztrát, v které se odráží zejména předcházející zkušenost

⁷⁰ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ.: Kriminologie. 5., aktualiz. vyd. str. 100. Praha: Wolters Kluwer. 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.

⁷¹ SUCHÝ, O.: Postavení nebezpečných recidivistů v mezinárodním srovnání [online] Právní rozhledy 11/1994 [vid. 30.6.2021] Dostupné z: <https://www-beck-online-cz.ezproxy.is.cuni.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrptcojzgrpxa4s7geyv6427gqydg&groupIndex=6&rowIndex=0>

⁷² BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K. Predikce vývoje pachatele. str. 89. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, ISBN 978-80-7338-075-5

⁷³ LUBELCOVÁ, G.: Problémy konceptualizácie sociálnej etiologie kriminality. str. 37. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

jednotlivce s úspěchem nebo neúspěchem a jinými pozorovanými důsledky předcházejícího chování aktéra.⁷⁴ Pro volbu deviantní modalit chování je rozhodující, jakým způsobem jednatel vnímá náklady a ztráty a jak je schopný zvažovat jejich efekt v čase. To ovlivňuje soubor fyzických, psychologických a sociálních charakteristik jednatel, který můžeme označit za míru kriminálnosti jednatel, tedy individuální vlastnosti tvořící náchylnost ke kriminálnímu jednání.⁷⁵ Jak můžeme vidět, motivaci k páčání trestné činnosti ovlivňují právě již v předchozích kapitolách zmíněné vnější faktory spolu s osobností a vlastnostmi pachatele.

Spouštěčem kriminálního chování je motivace charakterizovaná bezprostředností uspokojení potřeb, přeskočením fáze rozhodovacího procesu, subjektivizací morálních a právních norem egocentrickou orientací osobnosti. U kriminálních recidivistů se chování tohoto typu stává součástí jejich životního stylu. Kriminální chování je pro ně instinktivní, jednají tak automaticky v reakci na vhodný spouštěcí podnět.⁷⁶ Kognitivisticky orientovaní psychologové navrhli model kriminality jako životního stylu. Na základě tohoto modelu formulují vzorce iracionálního myšlení typické pro kriminální multirecidivisty, které pak vytvářejí charakteristické vzorce chování. Mezi ty typicky patří interpersonální bezohlednost, sklon k porušování sociálních pravidel, nezdrženlivost a nezodpovědnost.⁷⁷

Motivy k páčání trestné činnosti můžeme rozdělit do tří kategorií. První z nich jsou motivy související s potřebou získání prostředků pro uspokojení závislostí pachatelů na návykových látkách nebo hazardu. U druhé skupiny motivů dominuje prvek rychlého a jednoduchého obohacení se, případně nutnost okamžitého uspokojení aktuálních potřeb, ať už svých vlastních, nebo svých potomků. Úspěch pak vede k vědomému přebírání stále větších rizik, bez ohledu na důsledky vlastního konání.⁷⁸ Výhody z konání trestné činnosti zde v očích pachatele jasně převyšují nad rizikem. Třetí skupinu tvoří motivace vycházející z nezvládnutí psychického tlaku, který je pravděpodobně způsobený krizí v osobním životě, přičemž po spáchání trestné činnosti následovalo psychické zhroucení.⁷⁹

Známe i další možnost rozlišení pachatelů, u kterých kriminální chování přetrvává, do tří různých skupin. Do první skupiny se řadí osoby, které označujeme jako požitkáře

⁷⁴ Tamtéž, str. 39

⁷⁵ LUBELCOVÁ, G.: Problémy konceptualizácie sociálnej etiologie kriminality. str. 31. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

⁷⁶ KOZON, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 121. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

⁷⁷ BLATNÍKOVÁ, Š.: Osobnost recidivního pachatele a výkon dlouhodobého trestu. str. 16. České vězeňství. 2005. roč. 13. č. 1. ISSN 1213-9297

⁷⁸ TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. str. 56. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

⁷⁹ TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. str. 57. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

(hédonisty). Jejich motivací jsou pocity pohody a blahobytu, kterých se jim dostává jejich kriminálním chováním. Jsou impulzivní, mají rádi vzrušení, a tak vyhledávají rizikové situace pro uspokojení svého životního stylu, který je navíc často spojen s drogami nebo jinými návykovými látkami. Druhou skupinu označujeme jako „osoby samostatně výdělečně činné“. Tyto osoby páchají trestnou činnost za účelem dosažení zisku, a vlastně na ni pohlížejí jako na výkon práce. Třetí kategorie je kategorie „přežívajících“. Jedná se o osoby, které jsou závislé na určitém životním stylu, a aby si ho zachovaly, dopouštějí se vytrvale majetkové trestné činnosti.⁸⁰

4.4.Vliv předchozího odsouzení na další trestnou činnost

Delikventní chování oslabuje sociální a institucionální vazby, které dospělého jedince začleňují do společnosti. Následkem odsouzení za trestnou činnost se stává etiketování pachatele (rovněž tzv. labelling), tedy jisté „zaškutkování“ pachatele jako osobu nežádoucí, která se neslučuje s uznávanými společenskými normami a není schopná ničeho jiného než delikventního chování. To značně omezuje dosažitelné příležitosti ke konvenčnímu životnímu stylu, a tedy k nekriminální cestě. Stigma spojené s odsouzením a zejména s výkonem trestu odnětí svobody snižuje, jak jsem již zmínila výše, šanci na získání zaměstnání a následkem toho i stabilitu zaměstnání. Oficiální a tvrdé reakce na prvotní delikventní chování vytváří u pachatele problémy přizpůsobení, které pak podporují další kriminální aktivitu jedince.⁸¹ Delikventi ztratí víru ve společnost a cítí potřebu „dostát“ značce, která jim byla přidělena tím, že trestnou činnost opakují.

Můžeme pozorovat vztah mezi intervalem recidivy a druhem trestné činnosti, počtem odpykaných trestů odnětí svobody a charakterem recidivní trestné činnosti. V období 6 měsíců po propuštění z posledního trestu recidivují nejčastěji pachatelé majetkových trestných činů a trestného činu loupeže, pachatelé, kteří už byli ve výkonu trestu odnětí svobody víc než pětkrát, pachatelé, kteří inklinují k různorodé recidivě, pachatelé, kteří nemají pozitivní pracovní návyky, pachatelé, kteří se dopustili prvního trestného činu jako mladiství a pachatelé, jimž byl v minulosti uložen ochranný dohled.⁸² Délka intervalu mezi spácháním jednoho trestného činu a následnou recidivou je ovlivněna také dalšími aspekty. Čím nižší dosažené vzdělání pachatele,

⁸⁰ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 36. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

⁸¹ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 63. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

⁸² Tamtéž, str. 103

tím kratší budou pravděpodobně intervaly. Stejně tak osoby svobodné a rozvedené, které nemají partnerský vztah, mají často interval recidivy kratší oproti osobám v trvajícím manželství, osamělým ovdovělým lidem a ovdovělým lidem s aktuálním partnerským vztahem.⁸³

Jak se ukázalo, pachatelé odsouzení za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí (§ 171 TZ), vykazují vyšší pravděpodobnost budoucí kriminální recidivy.⁸⁴ To odráží absenci respektu recidivního pachatele k normám a sankcím za jejich porušení.

4.5.Vliv dlouhodobého trestu odnětí svobody

Dlouhodobé tresty odnětí svobody vedou často k negativním změnám v prožívání odsouzených, jež jsou trvalejšího rázu a negativně ovlivňují resocializační snahy. Ve výkonu trestu odnětí svobody je odsouzený izolován ve specifických podmínkách, které se značně liší od života mimo vězení. Už jen to celkem zásadně ztěžuje následnou reintegraci odsouzeného zpět do společnosti.⁸⁵ Dlouhodobě uvěznění jedinci postupně ztrácí perspektivu stávají se závislími na personálu a podmínkách ústavního života.⁸⁶ Následkem toho lze očekávat, že pravděpodobnost selhání v řadě podstatných sfér sociálního života, tedy v již vícekrát zmíněném zaměstnání, rodinných a partnerských vztazích i v občanském životě se zvýší s délkou uvěznění.

U mnohých dlouhodobě vězněných osob výkon trestu navíc nenaplnuje svůj účel, spíš naopak kriminální zaměření osobnosti vězně upevňuje, a proto jsou po vykonání trestu tito pachatelé pro společnost stále nebezpeční a pokračují ve své kriminální kariéře. Pokud se jedná o osoby bez vlastní motivace změnit své jednání a napravit se, nelze očekávat, že by na ně případné převýchovné snahy uplatňované v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a po jeho ukončení měly výrazný vliv, a že po propuštění z vězení by byli schopni odmítnout bez dalších opatření svůj dosavadní způsob života a změnili se.⁸⁷

⁸³ Tamtéž, str. 18

⁸⁴ Tamtéž, str. 139

⁸⁵ BLATNÍKOVÁ, Š.: Osobnost recidivního pachatele a výkon dlouhodobého trestu. str. 16. České vězeňství. 2005. roč. 13. č. 1. ISSN 1213-9297

⁸⁶ Tamtéž, str. 18

⁸⁷ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 125. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

5. Prevence recidivy

V této kapitole se budu zabývat možnostmi prevence recidivy a nápravy pachatele. V současné době – přibližně od první poloviny 90. let minulého století – se prosazuje názor, účinnější v rámci kontroly trestné činnosti bude dosaženo zejména zaměřením se na komplexní prevenci před trestnou činností.

Prevenci kriminality můžeme rozdělit na primární, sekundární a terciární. Primární prevence spočívá ve zjišťování sociálních faktorů a psychologických problémů, které osobu predisponují buď k páčání trestné činnosti či naopak k viktimizaci. Sekundární osoba se zaměřuje na osoby, u kterých je vysoké riziko, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestných činů. Terciární prevence se zabývá právě problematikou recidivy a snaží se dosáhnout její prevence pomocí sociální reintegrace či terapie, stejně jako služby na podporu obětí.⁸⁸

5.1. Cíle programů prevence

Aby trest splnil svůj účel nápravy pachatele trestného činu, musí být individualizován vzhledem k potřebám pachatele a vést jej k získání správného, sociálně aprobovatelného pohledu na trestnou činnost a k rozhodnutí do budoucna v trestné činnosti nepokračovat. Společnost musí pro své členy vytvářet takové antikriminogenní prostředí, které umožní z větší části včasné odklonění jedinců od jejich případné delikventní životní dráhy, aby pak orgány represe měly prostor k individuální resocializaci těch jedinců, u kterých prostředky prevence nebudou mít potřebný účinek.⁸⁹ Jedině tak dosáhneme efektivního fungování systému trestání.

Cílem zacházení s odsouzenými je eliminace nežádoucích postojů, formulování společensky akceptovatelného jednání, léčba alkoholismu a jiných závislostí a léčba stavů psychického selhání a poruch chování abnormálně osobnostně strukturovaných odsouzených psychoterapeutickými a dalšími terapeutickými postupy.⁹⁰ Jedná se o snahu odsouzené podporovat a rozvíjet jejich pozitivní osobnostní vlastnosti, úctu k druhým, sebeúctu, pozitivní vztah k rodině a smysl pro zodpovědnost tak, aby se po ukončení trestu mohli zařadit zpět do společenského života, ve kterém by respektovali zákony a společenskou morálku. Důležitá je rovněž potřeba dbát na omezení negativních vlivů, které může výkon trestu mít na jejich

⁸⁸ HOLAS, J., VEČERKA, K.: Prevence kriminality očima občanů (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu). str. 69. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2003. ISBN 80-7338-023-4

⁸⁹ VEČERKA, K., HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 5. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

⁹⁰ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 19. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

osobnost.⁹¹ Programy by tedy měly být co nejvíc komplexní, aby postihly co nejvíc rizikových prvků, a také co nejlépe individualizované pro konkrétní potřeby jednotlivých delikventů.

5.2.Sociální prevence

Sociální prevence zahrnuje postupy, které utužují a prohlubují dosavadní všeobecný pozitivní rozvoj osobností občanů, a resocializační postupy, které se snaží modifikovat již narušené a komplikované osobnostní a socializační problémy. V rámci sociální prevence se uplatňují preventivní postupy ve škále od těch nejjobecnějších, jako je vzdělávání občanů ohledně základních zásad opatrnosti, až po speciální opatření, která jsou určená pro relativně úzký okruh nejvíce postižených či ohrožených jedinců či organizací. Účelem takových opatření je omezit možnosti případného pachatele ke spáchání trestného činu a minimalizovat jeho potenciální zisk.⁹² Jedná se o aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které patří, jak bylo řečeno v předchozí kapitole, mezi hlavní příčiny páchaní trestné činnosti.⁹³

Velmi důležité a zároveň účinné právě v rámci sociální prevence je informování občanů o kriminálních rizicích a možnostech ochrany před nimi. Základem prevence kriminality totiž je naučit občany jak se mají chovat, aby se nevystavovali zbytečnému nebezpečí a snížili tak riziko a následky kriminálních útoků. Mezi konkrétní opatření, která může pro omezení kriminality učinit každý z nás, patří například zlepšení ochrany bytů a motorových vozidel (např. instalování bezpečnostních kamer), zásady bezpečného chování doma, při pohybu po městě apod.⁹⁴ Prevence před kriminalitou tedy začíná už u občanů samotných.

Sociální prevence se hodně zaměřuje na rizikové mladistvé. Snaží se pro ně vybudovat zařízení, kde můžou trávit čas konformním způsobem bez finanční zátěže. Budování malých lokálních sportovišť a jiných nízkoprahových zařízení patří mezi nejužívanější aktivity primární sociální prevence. Tato zařízení ve městech zajišťují kvalitní trávení volného času dětmi a mládeží. Můžou zaujmout tu část mládeže, která z různých důvodů neparticipuje na organizovaných sportovních aktivitách. Právě mladí lidé, kteří nejsou členy žádného sportovního oddílu nebo jiného volnočasového klubu často patří mezi rizikové. Tím, že nemají

⁹¹ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 17. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0

⁹² VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 5. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

⁹³ JELÍNEK, J. a kol.: Kriminologie. str. 275. Praha: Nakladatelství Leges. 2021. ISBN 978-80-7502-499-2

⁹⁴ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 23. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

jak trávit volný čas v rámci konkrétní skupiny osob, pravidelně v určitém čase, se vystavují ohrožení sociálními patologiemi různých typů. Účinek nízkoprahových sportovišť a klubů se projevuje všeobecným stmelováním lokálních kolektivů, a to nejenom dětí, ale i dospělých, kteří se zde mohou potkávat, participovat na údržbě nebo sami sportovat.⁹⁵

Je důležité, aby personální obsazení nízkoprahových zařízení bylo kvalitní a bylo schopné poskytovat sociální asistenci na odborné úrovni. Především nízkoprahové kluby pro starší děti a mládež není možné ponechat bez profesionální sociální asistence. Její absence by mohla mít za následek setkávání rizikových jednotlivců, jejich stmelování a následné rozvíjení sociálních patologií. Existence zařízení by pak měla spíše opačný efekt, než jaký je jeho zamýšlený účel. Kluby by měly být přístupné především v tzv. „rizikovou dobu“, tedy v odpoledních a brzkých večerních hodinách, kdy jsou rodiče dětí v zaměstnání a je zde nejvyšší riziko, že děti zůstanou bez dozoru. Měl by být kladen důraz na diverzitu činností klubu, zastoupeny by měly být aktivity sportovní, zájmové i společenské.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že některé aktivity představují vyšší finanční zátěž, hrozí riziko vyloučení dětí ze sociálně slabých rodin. Program prevence by se měl snažit takovým situacím zabránit, a umožnit dětem co nejvíce se zapojit, i přes jejich nepříznivou materiální situaci.⁹⁷ V opačném případě, kdy by děti ze sociálně slabých rodin neměly možnost využívat nízkoprahových klubů nebo sportovišť stejně jako ostatní, by vznikalo nové riziko, že tyto děti, právě pro jimi nezaviněnou nemožnost participovat na sociálně konformních aktivitách mládeže, začnou inklinovat k delikventnímu jednání, ať už jen pro zaplnění volného času, nebo přímo ze zmíněné finanční tísně.

5.3. Situační prevence

Je prokazatelné, že určitá místa, určitá doba dne, týdne, měsíce či roku a určité situace přímo vybízejí k některým kriminálním aktivitám, a proto je důležité právě těmto místům, dobám a situacím věnovat zvýšenou pozornost.⁹⁸ Takový způsob prevence nazýváme situační prevencí.

Prvky situační prevence (hlavně překážky zvyšující pravděpodobnost odhalení) často odrazují zejména příležitostné pachatele. Čím je jich v dané situaci více, tím více odrazují. Jedná-li se však o motivované osoby mající kriminální úmysl, bude je situační prevence nejspíš

⁹⁵ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 35. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

⁹⁶ Tamtéž, str. 43

⁹⁷ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 46. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

⁹⁸ JELÍNEK, J. a kol.: Kriminologie. str. 278. Praha: Nakladatelství Leges. 2021. ISBN 978-80-7502-499-2

odrazovat v mnohem menší míře.⁹⁹ Velká pravděpodobnost odhalení má větší potenciál odrazovat než velké překážky.¹⁰⁰

Konkrétní opatření situační prevence

Nesporný přínos v rámci prevence přinesly bezpečnostní kamery. Ty omezily pouliční kriminalitu ve městech jak jejich pouhým umístěním v rizikových místech, tak i tím, že díky nim mohou policejní orgány po zjištění, že byl spáchán trestný čin, rychle jednat a pachatelům v činu zabránit nebo je dopadnout. To pachatele zejména pouličních krádeží odrazuje, protože riziko převyšuje možný zisk. Hlavními výhodami bezpečnostních kamer jsou bezprostřednost a alespoň částečná měřitelnost jejich účinku. Na prostranstvích, kde jsou umístěny, vesměs fakticky klesá trestná činnost.

Mezi další vysoce účinné nástroje situační prevence patří osvětlení nebezpečných míst ve městě. Díky tomu fakticky klesá množství míst příhodných pro páchaní pouliční kriminality.¹⁰¹

Přítomnost policistů na ulicích působí podle zkušeností našich i zahraničních uklidňujícím dojmem na jejich obyvatele, a naopak odstrašujícím dojmem na potenciální narušitele pořádku. Policista by měl být schopen vyslechnout názory obyvatel, pomoci, případně předat podněty svým nadřízeným.¹⁰² Musím bohužel říct, že ne ve všech městech tento prvek prevence funguje. Často se právě na rizikových místech, jako jsou vlaková nádraží, okolí ubytoven nebo parky, policisté vůbec neukazují.

V některých zemích fungují sousedské hlídky a zóny vzájemné pomoci. Tyto formy situační prevence si na jedné straně získávají stále větší oblibu, zároveň se ale objevují i negativní ohlasy. Výhodou jistě je aktivizace občanů za účelem vlastní ochrany a jejich vzájemná solidarita. Tyto strategie mají však i své stinné stránky. Někteří mohou mít tendenci „brát zákon do svých rukou“, a rovněž může docházet až k přílišné pozornosti ohledně všeho, co se kolem děje, což mnohdy hraničí až s porušováním lidských práv v oblasti omezování a narušování soukromí.¹⁰³ Významná je odstrašující funkce občanských hlídek. Pachatel typicky

⁹⁹ MOULISOVÁ, M.: Prvky situační prevence v percepci pachatelů. str. 238. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 239

¹⁰¹ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 9. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

¹⁰² HOLAS, J., VEČERKA, K.: Prevence kriminality očima občanů (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu). str. 53. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2003. ISBN 80-7338-023-4.

¹⁰³ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 49. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

půjde cestou nejmenšího odporu, proto se místům, kde hlídky fungují, raději vyhne. Sousedské hlídky tak mohou mít podobný efekt jako kamerové systémy a pouliční osvětlení rizikových míst.¹⁰⁴ V České republice se tyto metody dosud neujaly, a je otázkou, zda jsou vhodné právě pro naši společnost.

V zahraničí se osvědčuje rovněž systém správců a domovníků. Jejich úkolem je mimo jiné sledovat pohyb cizích osob v lokalitě a bdít nad pořádkem a čistotou. Bezpečná oblast se již na první pohled vyznačuje pořádkem, upraveností, přehledností, vzájemnými kontakty místních lidí, společným dohledem nad veřejnými prostranstvími a sociální kontrolou chování hlavně dospívajících dětí.¹⁰⁵

5.4.Další metody prevence

Model RNR

V rámci vývoje prevenčních programů můžeme použít tzv. model RNR Model RNR (Risk-Need-Responsivity) se skládá ze tří principů, a to principu rizika, principu potřeb a principu odezvy (responsivity). Využití těchto principů nám umožňuje sestavit a individualizovat programy prevence tak, aby u konkrétních osob měly co největší efekt z hlediska jejich upuštění od dalšího páčání trestné činnosti, a snížily tak recidivu.

Princip rizika vyjadřuje předvídatelnost rizika recidivy. Zjištěné úrovni rizika by měla odpovídat intenzita intervencí vykonávaných za účelem nápravy pachatele, tedy čím vyšší je pravděpodobnost, že se pachatel dopustí trestné činnosti, tím větší úsilí je práci s ním nutné věnovat. V případě vyšší intenzity intervence, než je nezbytně potřeba může mít intervence opačný efekt.¹⁰⁶ Takový delikvent si zacházení s ním může vyložit jako nepřiměřené, ucítí, že mu ze strany autority nebyla dána dostatečná důvěra v jeho nápravu a hrozí, že se proti takovému zacházení vzbouří a recidiva následkem toho vzroste. Rizikovost pachatele a pravděpodobnost jeho dalšího odsouzení zjišťujeme na základě faktorů, jako je věk, pohlaví, typ předchozí trestné činnosti, počet předchozích trestných činů, zkušenosti s trestem odnětí svobody a věk prvního odsouzení.¹⁰⁷

¹⁰⁴ VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). str. 50. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

¹⁰⁵ HOLAS, J., VEČERKA, K.: Prevence kriminality očima občanů (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu). str. 54. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2003. ISBN 80-7338-023-4.

¹⁰⁶ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 81. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

¹⁰⁷ TOMÁŠEK, J.; DIBLÍKOVÁ, S.; SCHEINHOST, M.: Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. str. 39. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-163-9

Princip potřeb zaměřuje pozornost na redukci recidivy intervencí na kriminogenní potřeby pachatele.¹⁰⁸ Kriminogenní potřeby jsou faktory, které u daného jedince souvisejí s trestnou činností. Tyto faktory se od výše zmíněných rizik výrazně liší. Kriminogenní potřeby jsou změnám více či méně otevřeny. S některými z těchto faktorů se lze setkat poměrně často, a jsou proto obvyklým cílem nápravných programů.¹⁰⁹ Kriminogenní potřeby není vždy snadné odhalit. Důležité jsou dovednosti konkrétního probačního pracovníka, a to především jeho schopnost vytvořit si s klientem důvěrný vztah, díky kterému ten pak bude ochoten se probačnímu pracovníkovi otevřít a svěřit. Jednotlivé kriminogenní potřeby se vzájemně prolínají a ovlivňují a navíc souvisejí i s dalšími potřebami či individuálními nebo sociálními charakteristikami, jejichž význam pro kriminální chování nemusí být na první pohled zřejmý.¹¹⁰ S efektivitou programu zacházení významně souvisí množství kriminogenních potřeb, na které je program zaměřen. V případě zahrnutí většího počtu faktorů jsou nápravné programy efektivnější, přičemž příliš malé množství zohledněných faktorů může mít na výsledky intervence negativní dopad.

Responsivita je obecně míra, jakou okolí bezprostředně reaguje na iniciativu a chování jiné osoby. Princip odezvy poukazuje na to, že způsob zacházení by měl odpovídat stylu učení a schopnostem konkrétního pachatele.¹¹¹ Je nutné zajistit, aby klient o příslušnou intervenci či program projevil otevřený zájem a plně se do ní zapojil. Probační pracovník se musí přizpůsobit konkrétnímu stylu učení jednotlivce. Přitom musí zohlednit zejména pohlaví, etnicitu, socioekonomickou příslušnost a případné duševní choroby či poruchy klienta.¹¹²

Pozitivní účinky využívání principů rizika, potřeby a odezvy byly shledány jak u dospělých, tak i u mladistvých pachatelů a pachatelů s rozdílným kulturním zázemím.¹¹³

Kognitivně-behaviorální programy

Jako vysoce účinné se ukázaly metody řešení behaviorálních a kognitivně-behaviorálních problémů. Ty zahrnují programy v nácviu společenských dovedností a kognitivních dovedností, posilující a motivační programy. Kromě účinnosti při snižování míry

¹⁰⁸ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 81. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

¹⁰⁹ TOMÁŠEK, J.; DIBLÍKOVÁ, S.; SCHEINHOST, M.: Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. str. 40. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-163-9

¹¹⁰ Tamtéž, str. 41

¹¹¹ BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. str. 82. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

¹¹² TOMÁŠEK, J.; DIBLÍKOVÁ, S.; SCHEINHOST, M.: Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. str. 41. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-163-9

¹¹³ CHITTY, CH.: Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. str. 59 Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

opětovného odsouzení mají také účinné u různých léčebných způsobů při návratu k užívání drog¹¹⁴ a při potlačování násilného chování a intervence u pachatelů.¹¹⁵

5.5. Nápravné programy ve výkonu trestu odnětí svobody

Protože programy nápravy během výkonu trestu odnětí svobody směřují vězně k pozitivní změně chování, důsledkem by měl být rozvoj sebekontroly, schopnosti spolupráce a vyrovnání se s vinou, trestem a důsledky trestné činnosti.¹¹⁶ Vězni se během výkonu trestu naučí vytvářet a udržovat pravidelné a trvalé návyky, osobní a kolektivní hygienu, dodržovat denní rozvrh, disciplínu, plnit stanovené povinnosti a respektovat základní pravidla chování ve skupině.¹¹⁷ Když si tyto nové znalosti a zkušenosti přenesou do svého života na svobodě, mnohem snáz se zařadí do nedelikventní společnosti.

Ukázalo se, že osoby, jež během výkonu trestu absolvují dlouhodobé vzdělávací programy jsou po propuštění méně často opětovně vězněni než ti s méně intenzivní výukou, případně ti, kteří programy nedokončí nebo se jich vůbec neúčastní. Přínosy delší účasti byly znatelné především u vězňů s nejnižším stupněm vzdělání.¹¹⁸ Rovněž pak získávají lepší předpoklady pro omezení užívání drog.¹¹⁹

5.6. Prevence recidivy mladistvých

Adolescence je zvláště citlivou vývojovou fází v životě člověka, a proto nabízí vhodný okamžik na korekci zvyků a chování.¹²⁰ U mnohých mladistvých odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody právě v penitenciárních podmínkách zacházení přichází dozrávání osobnosti,

¹¹⁴ CHITTY, CH.: Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. str. 46 Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

¹¹⁵ Tamtéž, str. 62

¹¹⁶ BIEDERMANOVÁ, E.: Vězeňství – opomíjená i zatracovaná instituce aneb problematika podmínek nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích očima kriminologa. str. 175. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

¹¹⁷ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 50. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0

¹¹⁸ CHITTY, CH.: Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. str. 71 Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

¹¹⁹ Tamtéž, str. 72

¹²⁰ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 102. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

změny postojů, samostatnost a zodpovědnější přístup k životu. Praxe potvrzuje, že prosociální konverze chování je možná cestou změny a rozvoje osobnosti odsouzeného.¹²¹

Těžiště výchovné práce v zařízeních výkonu trestu pro mladistvé je na snaze o odstranění a kompenzaci jejich vzdělávacích a pracovních deficitů. Úlohou je podpora schopnosti sociálního jednání jedince v rámci skupiny a výuka základních každodenních dovedností, aby byli mladiství po propuštění připraveni na samostatný a zodpovědný život. Cílem sociálně-tréninkových kurzů a tréninků specificky zaměřených na potlačování agresivity je přeměna delikventního nastavení a způsobů chování odsouzených mladistvých. Součástí jejich programu je získání kontroly nad svými impulzy, schopnosti verbální výměny názorů, pochopení pohledu druhého a rozvoj schopnosti empatie.¹²²

Mladistvé, kteří od kriminálního chování upustili můžeme rozdělit do tří skupin: „napravené“, dále osoby balancující/které jsou „na hraně“ a tzv. „zdánlivě odolávající“. Z pohledu recidivy je pro nás důležitá zejména druhá skupina. Často se jedná o mladistvé, kteří vyrostli v prostředí, ve kterém jsou čteně zastoupeny delikventní osoby, včetně vlastních přátel a rodiny. Reakce jejich okolí na to, že spáchali trestný čin tedy není nijak zásadně negativní a pachatelé si neuvědomují, jaký má jejich kriminální jednání dopad na ostatní. Jejich rozhodnutí ukončit svou kriminální kariéru je slabé a jejich aktuální status - odolávajícího opakování kriminálního jednání se spíše podobá přestávce než konci páčání trestné činnosti.¹²³

5.7.Podpora a prevence po propuštění z trestu odnětí svobody

Při předcházení opětovné kriminalitě je vhodné poznat u recidivistů a pachatelů závažné trestné činnosti před propuštěním na svobodu jejich sociální prognózu a podporovat také socializační programy, které po ukončení výkonu trestu odnětí svobody můžou svým obsahem a formou navázat na penitenciární zacházení a prosociálně ovlivnit chování bývalého odsouzeného.¹²⁴

Zejména v případě pachatelů závažné trestné činnosti je třeba po propuštění na svobodu v každém případě počítat s ochranným a probačním dohledem s podpurným zacházením a intervencí, jako i s účastí poskytovatelů sociální péče, ambulantních sociálních a

¹²¹ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 158. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0

¹²² Tamtéž, str. 81

¹²³ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 38. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

¹²⁴ KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. str. 131. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

zdravotnických služeb, charitativních organizací, církví a jiných dobrovolnických institucí. Dále je vhodné stanovit jim určitá omezení formou zákazů vstupu na vyhrazená místa, požívání alkoholických nápojů a jiných návykových látek, stýkání se s osobami, které mají na propuštěného negativní vliv. Samozřejmě by mělo být podrobení se léčení závislosti na návykových látkách, psychoterapii, nebo se účastnit na psychologickém poradenství.

Úkoly a vliv probace na prevenci recidivy

Činnost Probační a mediační služby hraje velkou roli ve snahách o nápravu pachatelů trestných činů, zejména u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a osob podmíněně odsouzených k výkonu trestu svobody. Pro zvýšení účinnosti probace je vhodné zaměřit se na budoucnost a na silné stránky pachatele i jeho sociálního prostředí. V případě, že probační úředník nahlíží na klienta jako na nositele nejružnějších sociálních, psychologických či morálních deficitů, které je třeba odborně vyšetřit, a následně efektivně řešit, nebo se na ně alespoň cíleně zaměřit, hrozí, že se tato rizika postupně stanou zhmotněnou a zvnitřněnou součástí klientovy sebeidentity. Přitom právě víra bývalého odsouzeného v to, že se dokáže změnit a napravit, je jedním z klíčových předpokladů úspěšné desistence.¹²⁵

Základní model efektivní probace by měl být vystavený na kombinaci tří prvků, a to motivace pachatele změnit se, jeho schopnosti takové změny dosáhnout a příležitosti, aby k ní mohlo dojít. Je třeba, aby probační pracovník jednal jako poradce klienta, který povzbuzuje jeho vlastní motivaci napravit se, pomáhal rozvíjet klientovy schopnosti a dovednosti potřebné pro normální život, a v neposlední řadě také usiloval o rozvinutí jeho sociálního kapitálu.

Vztah klienta a probačního úředníka je pro úspěšnost a efektivitu probace klíčovým. Navázáním tohoto vztahu začíná celý proces probace a následně se od něj odvíjí účinnost každé z následujících fází. Pro klienty je zejména důležité, aby s nimi probační úředník jednal lidsky, tedy aby na základě jimi vybudovaného vztahu měl možnost a cítil dostatečnou důvěru k tomu, aby se mu mohl svěřit se svými problémy. Probační pracovník by měl klientovi poskytnout potřebnou motivaci a tím ho nabudit a navést k řádnému způsobu života. I pracovníci probačního úřadu vidí dovednosti, jež jsou přímo či nepřímo spojeny s navázáním a udržením kvalitního vztahu s klientem, jako ty nejdůležitější.¹²⁶ Proto by bylo i vhodné do budoucna

¹²⁵ TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 11. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

¹²⁶ TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 12. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

snížit nápor klientů na jednoho probačního úředníka, aby ten pak měl lepší možnost se svým klientům kvalitně věnovat a vytvořit si k nim vztah.

Důvěra vůči probačnímu pracovníkovi má zpravidla dvě roviny. Na jedné straně důvěra v jeho odbornost a způsobilost, na stranu druhou potřeba cítit, že s ním mohou jednat zcela otevřeně.¹²⁷

Pozitivní zpětná vazba probačního pracovníka může mít velmi pozitivní vliv na další rozvoj klienta, zejména pokud se jedná o někoho, kdo skutečně usiluje o plnohodnotný návrat do společnosti, a zároveň pochybuje, zda je něčeho takového schopen. Probační pracovník bývá pokládán za reprezentanta téhož systému, který klienta v předchozích fázích života uznal vinným z trestné činnosti a veřejně odsoudil. Tím, že se klientovi dostane ocenění ze strany Probační a mediační služby za kroky, které činí v souladu s podmínkami zkušební doby či v zájmu vedení řádného života, se mu zároveň dostává oficiálního důkazu že se v očích společnosti skutečně napravuje.¹²⁸

5.8.Faktory ovlivňující nápravu

Velmi důležitá je vlastní motivace delikventa změnit svůj život k lepšímu a napravit se. I přesto naprostá většina osob potřebnou psychologickou oporu hledá spíše ve zdrojích externích. Ovládá je pocit nejistoty a nevěří, že se dokážou vypořádat se všemi překážkami, které mezi nimi a normálním životem stojí. Mají tendenci se podceňovat, což platí zejména o klientech, kteří měli zkušenosti s užíváním návykových látek. Přitom je to právě důvěra ve vlastní schopnost ovlivnit svůj život pozitivním směrem, která hraje velkou roli v úplné nápravě pachatele, a zásadně odlišuje úspěšné desistery od jedinců, kteří kriminální dráhu opustit nedokážou.

Nelze opomenout, že mnoho klientů probačních služeb se potýká se zásadními sociálními i ekonomickými problémy. Je důležité, aby se do budoucna řešení těchto problémů stalo součástí trestní politiky, protože se jedná často o překážky pro ně nepřekonatelné, a mohou mít za následek snížení nebo úplnou ztrátu motivace polepšit se. Mnoho osob s kriminální minulostí se nedokáže bez pomoci státu vymanit z dluhových pastí a exekucí.¹²⁹ Propuštěným je třeba při ukončení výkonu trestu odnětí svobody poskytnout určitou finanční podporu, která by jim umožnila uhradit alespoň počáteční administrativní výdaje a zajistila jim nutné

¹²⁷ Tamtéž, str. 34

¹²⁸ Tamtéž, str. 113

¹²⁹ TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 11. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

prostředky na překonání prvních několika dní po propuštění.¹³⁰ V opačném případě se společnost vystavuje riziku okamžité recidivy ze strany propuštěného v důsledku své zoufalé situace.

Klíčovou změnou v životě bývalého odsouzeného bývá přerušení kontaktů s osobami, s nimiž jedince spojovala jeho předchozí kriminální činnost. Stejně nápomocné může být nové bydliště, kde jsou, kromě nového prostředí, také lidé, které se s pachatelem osobně neznají, což zvyšuje jeho šance začít znovu a jinak. Současně se tím také eliminuje množství příležitostí, které by ho mohly navrátit do starého způsobu života.¹³¹

Zásadní roli hrají partnerské a rodinné vztahy. Důvěra, kterou v bývalé odsouzené vkládá rodina a jiné osoby jemu blízké, je velmi důležitá. Díky ní pak snáz nalézají také důvěru sami v sebe a spatřují možnost, že svůj život povedou jiným způsobem.¹³² Protektivně působí také snaha o vztah nepřijít, neboť případná ztráta by dotyčného mohla vrátit ke starému způsobu života.

Rovněž pomáhání druhým může být součástí úspěšného procesu desistence.¹³³ Chce-li pachatel dokázat, že svého lituje svých činů a je chce se polepšit, nemůže udělat nic lepšího, než že se sám přizná své pochybení a odčiní škody, které svou trestnou činností způsobil.¹³⁴ Tím ve svém okolí jistě vzbudí důvěru, že je schopen se napravit.

Pachatele, kteří upouštějí od konání trestné činnosti, můžeme rozdělit do tří kategorií. První z nich jsou „neúspěšní“. Ti mají ve svých záznamech o odsouzeních méně záznamů a sami o sobě tvrdí, že oni nejsou skutečnými zločinci. Druhá skupina je nazvaná „vyhýbaví“. Pro ně je nejzásadnější vyhnout se trestu odnětí svobody, patrně na základě jejich předchozí zkušenosti s pobytem ve vězení. Riziko páčání trestné činnosti zde jasně převyšuje potenciální zisk. Třetí skupina osob je skupina „konvertitů“. Ti jsou ze všech vyjmenovaných skupin jsou nejvíce odhodláni opustit kriminální kariéru a svým rozhodnutím „jít správnou cestou“ jsou si zcela jisti. Toto rozhodnutí je způsobené novými zájmy, které zcela převrátily jejich hodnotový systém (např. partner, dítě, práce, nová profese). Jsou se svým životem takto spokojeni, a nejsou ochotni nově nabyté hodnoty ohrozit kriminálním jednáním.¹³⁵

¹³⁰ ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Penitenciární a postpenitenciární práce: Shrnutí poznatků ČHV a navrhované změny. [online]. 2001-04-13 [cit. 2022-17-01]. Dostupné z: <http://trestni.juristic.cz/76183/CLANEK.html>

¹³¹ TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 30. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

¹³² Tamtéž, str. 27

¹³³ Tamtéž str. 47

¹³⁴ Tamtéž, str. 80

¹³⁵ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 37. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

Zaměstnání

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, zaměstnání je jedním z aspektů, které silně ovlivňují život delikventa v souvislosti s případnou recidivou v páchání trestné činnosti. Jedná se o zásadní součást sociální integrace, a proto je třeba se na něj zaměřit při snahách o snižování recidivy.¹³⁶ Stálé zaměstnání poskytuje velmi důležitou stabilitu v životě bývalého odsouzeného, stejně jako finanční zajištění. Osoby, které po výkonu trestu naleznou a dokážou si udržet zaměstnání pak mají možnost splatit své případné dluhy, a finančně se o sebe postarat, aniž by museli potřebné prostředky získávat kriminální činností. Už jen to u řady delikventů stačí pro jejich nápravu a nastartování nového, sociálně konformního života.

Zaměstnání je prostředkem, jímž lze posílit své postavení či hodnotu ve společnosti. Pro bývalé odsouzené je taky důležité, jak se k nim chovají nadřízení. Dají-li jim najevo, že je neodsuzují, a i přes kriminální minulost jim plně důvěřují, účinnost zaměstnání jako faktoru desistence se zvyšuje. Dalším z důvodů důležitosti zaměstnání je perspektiva možného kariérního růstu. Pak člověk získá pocit, že má svůj život ve vlastních rukou, a má možnost ovlivnit svou budoucnost.¹³⁷

Nezaměstnanost představuje v životě delikventa jakýsi „začarovaný kruh“. Na začátku nezaměstnanost vede k většímu riziku spáchání trestného činu. Záznam v trestním rejstříku a stigma s tím spojené následně snižuje pravděpodobnost, že osoba najde pracovní uplatnění. Tím se zvyšuje riziko recidivy.

Jedna z teorií nabízí tři teoretické modely. První z nich je založena na hypotéze „bodu obratu“, považuje tedy zaměstnání za zlomovou životní událost. Považuje zaměstnání za vnější faktor, který má potenciál spustit proces desistence. Desistence má pak charakter bezděčné reakce na objektivní změny v životní situaci daného jedince. Důraz je kladen na strukturální změny v životě jedince, které mají za následek dlouhodobé změny v jeho chování. Druhý model má za to, že zásadní význam mají změny na individuální úrovni. Pachatel sám se musí rozhodnout, že chce žít v souladu se zákonem. Zaměstnání pak můžeme brát spíš jako vedlejší produkt, který zároveň posiluje pachatelovu vůli neporušovat zákony. Poslední model pak považuje zaměstnání nikoli za příčinu, ale za následek desistence. To, že si bývalý pachatel najde zaměstnání je vlastně logický krok na základě jeho osobního vývoje.

¹³⁶ CHITTY, CH.: Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. str. 69 Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

¹³⁷ TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 30. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, ISBN 978-80-7338-183-7

LeBel a kol. také zakládají svou teorii na třech modelech, a to model subjektivní, sociální a subjektivně-sociální.¹³⁸ Subjektivní model vychází z předpokladu, že zásadním činitelem desistence je mysl jedince. Záleží jen na něm, jestli se rozhodne změnit. Externí faktory a události (včetně získání zaměstnání) nemají na tuto změnu žádný vliv, mohou představovat pouze následky zmíněných změn. Dle tohoto modelu tedy můžeme říct, že zaměstnání není příčinou desistence, ale jedním z průvodních jevů osoby rozhodnuté změnit svůj život. V sociálním modelu zaměstnání představuje faktor, který rozhodne o tom, zda jedinec dokáže, nebo nedokáže desistovat. Objektivní sociální podmínky jsou významnějším prediktorem než pachatelovo vlastní odhodlání či motivace. Subjektivně sociální model předpokládá, že desistenci ovlivňují subjektivní i sociální faktory. Docházet k tomu může dvěma způsoby. Prvním z nich je, že obě skupiny faktorů k desistenci přispívají jako nezávislé proměnné. Ve druhém případě vycházíme z představy, že subjektivní faktory ovlivňují desistenci nepřímo, a to prostřednictvím faktorů sociálních. Pachatel, který projevuje velkou snahu získat zaměstnání, tak například úspěchem v tomto úsilí posiluje svou šanci na desistenci.¹³⁹

Důležitým prvkem zaměstnání, který také podporuje pachatelovu desistenci, je rutina, která v životě pachatele nevyhnutelně vznikne. Nejen, že v pracovní době musí vykonávat svoje pracovní povinnosti, ale i v jeho volném čase se tato rutina projeví. Chce-li si práci udržet, musí se podle toho chovat, a nedostávat se do situací, které by mu následně znemožnily do zaměstnání v požadovanou dobu dorazit a podávat v něm uspokojivý výkon.¹⁴⁰ Pachatel pak nemá ani kdy trestnou činnost páchat, a dá se očekávat, že riziko převáží nad možným ziskem z trestné činnosti.

Dalším důležitým aspektem zaměstnání, který pomáhá odklonit pachatele od páčání trestné činnosti je, že nabízí možnost navázat sociální kontakty s nekriminální společností.¹⁴¹ Vytvořením takových vazeb se dále posiluje pravděpodobnost pachatelovy desistence.

5.9. Prevence kriminality v médiích

Média hrají významnou roli v rámci veřejných diskuzích o kriminalitě a o způsobech jejího omezování. Obraz, který média o kriminalitě poskytují je však značně zkreslený.

¹³⁸ TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. str. 16. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

¹³⁹ Tamtéž, str. 17

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 18

¹⁴¹ TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. str. 81. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

Novináři se přednostně zajímají závažné, šokující a mimořádné trestné činy, které ve skutečnosti tvoří minimum všeobecně páchané trestné činnosti, ale jejich častá přítomnost v médiích neomylně budí dojem, že většina pachatelů jsou nebezpeční a nenapravitelní devianti, a dlouhodobá izolace od zbytku společnosti se pak jeví jako jediné myslitelné řešení. Zprávy často pokrývají konkrétní kriminální skutky a jejich odhalení, ale veřejnost se ve většině případů nedozví, co se s odsouzenými děje následně a jaký účinek mají různé intervence justičního systému na jejich další osud. Kriminální zpravodajství nebývá objektivní a dominují mu emoce, které jen utvrzují širokou veřejnost v tom, že pachatelé trestných činů se nemohou změnit k lepšímu. Možná i proto dodnes v naší společnosti panují značně punitivní a represivní tendence. Přitom pracovníci probační služby i jiných organizací z oblasti nápravné péče rozhodně znají velké množství silných lidských příběhů, které svědčí o naprostém opaku, a mohly by těchto příběhů využít ke změně přístupu společnosti. Není patrně slibnější cesty, než tyto „příběhy o nápravě“ začít vhodným způsobem a na patřičných místech vyprávět.¹⁴²

¹⁴² TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. str. 112. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

6. Statistiky

V této kapitole se podíváme na konkrétní čísla za poslední roky. Zhodnotím vývoj kriminality v letech 2016-2021, jak velký díl kriminality tvoří recidiva, jaké trestné činy recidivisté nejčastěji páchají, a jestli se poměr recidivy ke zbytku kriminality nějak zásadně mění. Jako zdroje mi byly nápomocné zejména statistiky policejní a vězeňské.

6.1. Policejní statistiky

Policejní statistiky nabízí zdaleka nejširší pohled na kriminalitu v České republice. Jen pro představu, zahrnují počet jednotlivých trestných činů za dané období, míru objasněnosti, počet činů spáchaných mladistvými, recidivisty, osobami pod vlivem a podobně, včetně případů, které byly v daném roce objasněny dodatečně. Pro účely této práce budu vycházet z dat o kriminálních činech spáchaných v daném roce, tedy bez těch dodatečně objasněných.

V Tabulce č. 1 můžeme vidět deset trestných činů, které recidivisté páchají nejčastěji. Jak můžeme vidět, trestným činem, kterého se recidivisté nejčastěji dopouštějí, jsou krádeže. V tabulce jsou rozděleny na krádež prostou a krádež vloupáním. Krádež vloupáním sice zaplňuje až čtvrtou pozici tabulky, nicméně samotná krádež prostá je na prvním místě, se značným odstupem od druhého nejčastěji páchaného trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a zanedbání povinné výživy hned za ním následujícím. Můžeme si všimnout, že počet spáchaných trestných činů recidivisty převážně rok za rokem klesá. U některých trestných činů jejich počet mírně kolísá, nicméně i tak můžeme sledovat spíš klesající tendenci. Výjimkou je trest maření výkonu úředního rozhodnutí, kde naopak můžeme pozorovat mírný nárůst případů.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Krádež prostá	13 522	11 936	11 206	12 322	10 388	8 078
Maření výkonu úředního rozhodnutí	6 761	5 706	6 481	7 126	7 211	7 302
Zanedbání povinné výživy	6 625	5 038	4 552	4 303	2 915	2 947
Krádež vloupáním	4 919	4 096	3 649	3 742	3 667	4 792
Ohrožování pod vlivem návykové látky/opilství	2 648	1 815	1 817	2 025	1 994	1 916
Nedovolená výroba a distribuce psych. l. a jedů pro jiného	2 100	1 726	1 605	1 242	1 060	1 043
Úmyslné ublížení na zdraví	1 565	1 215	1 166	986	915	906
Podvod	1 548	1 230	907	1 034	771	539
Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	1 128	941	948	1 082	819	882
Výtržnictví	1 170	867	843	790	710	618

Tabulka č. 1 – Deset nejčastěji páchaných trestných činů recidivisty v letech 2016 - 2021¹⁴³

Co se týče krádeží, jedná se o všeobecně nejčastěji páchané trestné činy, proto jejich výskyt a umístění v Tabulce č. 1 není překvapující, a nemusel by nutně mít zásadní statistický význam. Nicméně, podíváme-li se na tabulku č. 2, uvidíme, že právě recidivisté mají na páchaní krádeží zásadní podíl, a to i přes velmi nízkou objasňenost krádeží. Recidivisté dle údajů Policie České republiky totiž páchají přes 70 % krádeží. I na dalších, jak jsem již zmínila, recidivisty velmi čteně páchaných trestných činech, tedy maření výkonu úředního rozhodnutí a zanedbání povinné výživy je většinový podíl právě recidivistů. Tuto skutečnost ještě utvrzuje fakt, že právě tyto dva trestné činy se vyznačují, vzhledem k jejich povaze, vysokou objasňeností, statisticky se tedy jedná o nejpřesnější údaje, které nám můžou Policejní záznamy poskytnout. Poměr recidivistů na maření výkonu úředního rozhodnutí se pohybuje celkem stabilně okolo 62 %, a u zanedbání povinné výživy je to průměrně přibližně 55 %.

Kvůli vysoké latenci krádeží i jiných, převážně majetkových trestných činů, pak můžeme odvozovat vysvětlení pro opakovanou zkušenost výzkumných pracovníků, že mnoho pachatelů trestných činů, vykazovaných ve statistikách jako prvopachatelé jsou ve skutečnosti recidivisty se stejnorodou kriminální recidivou (především u kapesních krádeží, krádeží v

¹⁴³ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických přehledů kriminality Policie České republiky, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> [vid. 16.2.2022]

bytech apod.) nebo i nestejnorodou (krádeže – loupeže – výtržnictví – obchodování s drogami, kradenými věcmi atd.).¹⁴⁴

	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	O	R	O	R	O	R	O	R	O	R	O	R
Krádež	24,6	77,0	25,8	69,9	27,2	69,2	28,8	71,6	31,0	73,4	39,9	76,2
Maření výkonu úředního rozhodnutí	95,4	71,1	94,7	61,8	95,1	62,2	94,9	61,7	93,7	62,4	94,1	62,6
Zanedbání povinné výživy	99,8	62,5	99,8	56,2	99,8	54,6	78,4	54,0	71,8	55,6	74,1	58,9
Krádež vloupáním	22,4	77,9	23,7	71,7	23,7	72,8	23,3	72,6	23,8	74,6	20,2	77,0
Ohrožování pod vlivem návykové látky/opilství	94,1	76,1	93,7	24,1	93,9	23,3	93,2	24,2	91,2	24,7	93,6	25,1
Nedovolená výroba a distribuce psych. l. a jedů pro jiného	89,7	51,9	87,9	43,1	86,6	42,2	82,2	42,4	79,3	44,4	77,5	46,3
Úmyslné ublížení na zdraví	71,6	43,3	70,8	36,0	69,6	33,8	66,3	31,8	67,2	35,0	63,8	38,4
Podvod	50,4	58,0	49,6	48,9	43,9	40,7	32,8	48,1	28,6	45,5	18,1	43,9
Neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku	27,5	35,7	27,5	51,7	28,7	52,8	27,2	53,4	26,7	54,3	24,8	58,3
Výtržnictví	81,0	50,8	77,2	41,3	78,4	39,8	75,6	40,1	76,2	44,6	71,0	46,5
Poznámky: O = objasněnost R = poměr recidivistů na daných objasněných trestných činech Čísla vyjadřují %												

Tabulka č. 2 – Objasněnost a poměr recidivistů na trestných činech, kterých se recidivisté nejčastěji dopouštějí¹⁴⁵

¹⁴⁴ MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). str. 47. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

¹⁴⁵ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických přehledů kriminality Policie České republiky, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> [vid. 16.2.2022]

V Tabulce č. 2 si můžeme všimnout, že poměr recidivistů na jednotlivých zmíněných trestných činech je relativně stabilní, v rozmezí okolo dvou procent, kromě roku 2016, kdy je míra recidivistů vyšší než v následujících letech (s výjimkou neoprávněného opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku, kde je naopak výrazně nižší). V Tabulce č. 3 však uvidíme, že i celkový poměr recidivistů na veškeré kriminalitě zaznamenané Policií České republiky byl právě v roce 2016 nejvyšší.

Tabulka č. 3 znázorňuje oddíly trestné činnosti, jak jsou rozděleny v souhrnu policejních statistik. Bohužel z některých popisů nemůžeme dobře zjistit, jaké trestné činy zahrnují. Jen pro upřesnění, zde je výčet některých z nich:

Násilná kriminalita zahrnuje vraždy (které tvoří i svou vlastní kategorii vzhledem k jejich závažnosti), a dále pak např. zabití, usmrcení z nedbalosti, loupež, různé formy ublížení na zdraví, rvačka, nebezpečné vyhrožování, vydírání, braní rukojmí, porušování domovní svobody a další.

Mravnostní kriminalita zahrnuje trestný čin znásilnění, sexuální nátlak, pohlavní zneužívání, ohrožování mravnosti, ohrožování pohlavní nemocí, kuplířství, soulož mezi příbuznými, obchodování s lidmi a další.

Mezi ostatní majetkovou kriminalitu patří podvod, zpronevěra, neoprávněné užívání cizí věci, zatajení věci, poškozování cizí věci a pytláctví.

Další skupina trestných činů je označena jako „ostatní kriminalita“. Mezi tu patří výtržnictví, ohrožování výchovy dítěte, obchodování s dětmi, nedovolená výroba a distribuce psychotropních látek a jedů, šíření toxikomanie, neoprávněné nakládání s osobními údaji, požáry, výbuchy, nedovolené ozbrojování, maření výkonu úředního rozhodnutí a další.

Další velmi obecně vymezenou skupinou trestných činů je kategorie nazvaná jako „zbyvájící kriminalita“, která zahrnuje dopravní nehody, poškozování nebo zvýhodňování věřitele, ohrožování pod vlivem návykové látky a opilství, zanedbání povinné výživy, sdělení nepravdivých informací, týrání zvířat, šíření poplašné zprávy, účast na organizované zločinecké skupině, podněcování k národnostní a rasové nenávisti a další.

Hospodářská kriminalita obsahuje například neoprávněné podnikání, poškozování spotřebitele, zneužívání pravomoci úřední osoby, úplatkářství, zpronevěru, neoprávněné provozování hazardní hry, pletichy v insolvenčním řízení, způsobení úpadku, neoprávněné vydání cenného papíru, porušení autorského práva, neodvedení daně a další.

Konečně poslední skupinou jsou vojenské a protiústavní trestné činy, které zahrnují vojenské trestné činy, trestné činy proti ústavnímu zřízení a trestné činy válečné a proti míru.

Právě poslední skupinou není třeba se nijak zabývat a údaje jsou zde jen ilustrativní, protože trestné činy v této kategorii se v posledních letech vyskytují v desítkách případů za rok, a veškeré údaje s nimi související tedy mají pramalou statistickou hodnotu.

Důležitý je však úplně poslední řádek Tabulky č. 3, který zobrazuje celkový počet Policií České republiky zaznamenaných trestních činů, míru objasněnosti a míru recidivistů na kriminalitě. První věc, na kterou bych chtěla upozornit, je skutečnost, že v letech 2020 a 2021 výrazně klesla kriminalita všeobecně. Stalo se tak zřejmě následkem pandemie covid-19, která, vzhledem k všemožným omezením s ní souvisejícím, znemožnila nebo omezila možnost páchání určitých trestných činů. Páchání některých trestných činů během nouzového stavu navíc může být obsahem kvalifikované skutkové podstaty, za kterou je ukládán vyšší trest, a je tedy možné, že tato skutečnost některé pachatele od páchání trestné činnosti odradila. Dalším faktorem, který v tom mohl hrát roli, bylo posunutí hranic výše škody, od které se čin začíná považovat za trestný čin podle trestního zákoníku, na rozdíl od pouhého přestupku. Nižší počet Policií České republiky zaregistrovaného kriminálního jednání však nemělo zásadní vliv na míru objasněnosti trestné činnosti, ani na podílu recidivistů na jejím konání. Poměr recidivy v roce 2017 oproti roku 2016 klesl, ale od té doby zde panuje spíše mírně narůstající tendence.

	2016			2017			2018			2019			2020			2021		
	P	O	R	P	O	R	P	O	R	P	O	R	P	O	R	P	O	R
Vraždy	136	93,4	22,4	146	94,5	36,2	116	89,7	33,7	143	89,5	29,7	130	92,3	33,3	105	95,2	28,0
Násilná kriminalita	14233	71,3	48,2	13672	71,6	41,5	13553	70,1	40,2	13606	68,8	39,7	12247	66,6	42,6	11958	63,8	44,1
Mravnostní kriminalita	2241	69,3	29,1	2363	68	22,1	2655	66,5	19,8	2733	67,8	21,4	2605	58,7	19,3	3049	59,1	22,9
Krádeže vloupáním	28220	22,4	77,9	24127	23,7	71,7	21151	23,7	72,8	22161	23,3	72,6	20661	23,8	74,6	30748	20,2	77,0
Krádeže prosté	71224	24,6	77,0	66101	25,8	69,9	59438	27,2	69,2	59850	28,8	71,6	45638	31,0	73,4	26589	39,9	76,2
Ostatní majetková kriminalita	18638	27,7	49,3	18269	27,2	41,2	18081	25,2	36,2	20125	23,3	40,5	15817	22,2	39,9	20225	20,4	47,5
Ostatní kriminalita	26058	75,2	59,1	25635	74,4	49,8	26703	75,6	50,3	27354	74,5	51,4	25013	73,8	54,0	24780	73,6	55,3
Zbývající kriminalita	29233	88,1	41,1	25829	86,9	35,1	25974	85,8	32,7	28682	78,9	32,4	24946	76,1	30,8	23312	77,2	32,5
Hospodářská kriminalita	28306	55,1	34,0	26294	54,2	24,5	24837	53,5	22,4	24589	48,4	24,9	18528	43,5	26,7	12510	46,9	18,7
Vojenské a protiústavní činy	9	44,4	0	13	15,4	0	13	69,2	11,1	48	18,8	0	19	36,8	28,6	10	50,0	0
Celková kriminalita	218162	46,6	53,0	202303	46,9	45,7	192405	48,2	44,3	199221	46,8	46,0	165525	47,0	47,8	153233	47,3	49,1
Legenda:																		
P – počet zaznamenaných trestných činů																		
O – celková objasněnost																		
R – poměr recidivistů na daných objasněných trestných činech																		

Tabulka č. 3 – Stav kriminality a podíl recidivistů na jejím páchání¹⁴⁶

¹⁴⁶ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických přehledů kriminality Policie České republiky, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> [vid. 16.2.2022]

6.2. Statistiky Vězeňské služby České republiky

Obecně můžeme říct, že v posledních letech počet vězněných osob mírně klesá. I přes postupný pokles však věznice zůstávají přeplněné nad jejich normami stanovenou kapacitu. Tento problém se týká odsouzených vězňů, ve výkonu vazby většinou kapacita není úplně naplněna.

Co se týče recidivistů ve výkonu trestu odnětí svobody, z vězeňských statistik se můžeme dozvědět, kolik osob vězněných v daném roce již v minulosti vykonávalo trest odnětí svobody a kolikrát. Je nutné zdůraznit, že v rámci této podkapitoly můžeme mluvit pouze o penitenciárních recidivistech, tedy osobách, které v minulosti vykonali alespoň část trestu odnětí svobody. To samozřejmě nevylučuje možnost, že mezi prvovězněnými pachateli jsou osoby, které již v minulosti páchali trestné činy, nebo dokonce byli pravomocně odsouzeni, ale kteří buď k výkonu trestu odnětí svobody nikdy nenastoupili, nebo jim byl soudem uložen alternativní trest. Údaje jsou dostupné o vězních obecně, a dále pak o doživotně odsouzených a o chovancích v zabezpečovací detenci.

Nejprve se podíváme na vězně všeobecně.

V Tabulce č. 4, konkrétně v posledním řádku, můžeme vidět již zmíněný mírný pokles vězněných osob. Přestože i počet osob vězněných opakovaně je rok od roku nižší, jejich procentuální poměr vůči prvovězněným osobám se mírně zvyšuje.

	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0x	7609	37,12	7548	37,24	7261	36,9	6958	36,32	6196	35,18	5939	34,44
1x	4384	21,38	4245	20,94	4216	21,43	4127	21,55	3754	21,32	3623	21,01
2x	2757	13,45	2702	13,33	2565	13,04	2502	13,06	2372	13,47	2355	13,66
3x	1911	9,32	1926	9,5	1880	9,55	1820	9,5	1653	9,39	1677	9,73
4x	1339	6,53	1303	6,43	1249	6,35	1238	6,46	1167	6,63	1152	6,68
5x	861	4,2	907	4,47	893	4,54	885	4,62	875	4,97	857	4,97
6x	562	2,74	562	2,77	555	2,82	561	2,93	545	3,09	556	3,22
7x	364	1,78	368	1,82	367	1,87	360	1,88	375	2,13	372	2,16
8x	270	1,32	280	1,38	243	1,23	259	1,35	240	1,36	256	1,48
9x	159	0,78	139	0,69	139	0,71	166	0,87	173	0,98	188	1,09
10x	81	0,4	79	0,39	94	0,48	90	0,47	91	0,52	98	0,57
Více než 10x	204	1,0	212	1,05	215	1,09	189	0,99	171	0,97	170	0,99
Recidivistů celkem	12892	62,88	12723	62,76	12416	63,1	12197	63,68	11416	64,82	11304	65,56
Celkem	20501		20271		19677		19155		17612		17243	

Tabulka č. 4 – Prvoodsouzení a penitenciární recidivisté ve výkonu trestu odnětí svobody¹⁴⁷

¹⁴⁷ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 16.2.2022]

Co se týče osob odsouzených k doživotnímu odnětí svobody, vzhledem k nízkému počtu nejsou výsledky z tabulky příliš statisticky významné. Tabulka č. 5 je tedy spíš ilustrativní, aby poskytla co nejkomplexnější souhrn vězněných osob – penitenciárních recidivistů. V letech 2017 – 2020 jsme mohli vidět mírný pokles, a to jak doživotně uvězněných všeobecně, tak i doživotně uvězněných penologických recidivistů. V roce 2021 zůstává poměr doživotně uvězněných recidivistů takřka neměnný, ale pozorujeme mírný nárůst v celkovém počtu doživotně odsouzených.

Chovanců ve výkonu zabezpečovací detence také není vysoký počet, nicméně z Tabulky č. 6 můžeme vidět poměrně viditelný nárůst. Přibývá ale o něco více dříve nevězněných osob, míra recidivistů v zabezpečovací detenci se tedy mírně snižuje. Výjimkou je opět rok 2021, kdy se naopak zvýšil především počet opakovaně uvězněných osob.

	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0x	21	43,75	22	44,9	22	45,83	22	47,83	21	47,73	22	47,83
1x	7	14,58	8	16,33	8	16,67	7	15,22	7	15,91	9	19,57
2x	6	12,5	5	10,2	5	10,42	4	8,7	4	9,09	3	6,52
3x	6	12,5	6	12,24	6	12,5	6	13,04	6	13,64	5	10,87
4x	3	6,25	4	8,16	3	6,25	3	6,52	2	4,55	3	6,52
5x	1	2,08	1	2,04	1	2,08	1	2,17	1	2,27	1	2,17
6x	1	2,08	1	2,04	1	2,08	1	2,17	1	2,27	1	2,17
7x	1	2,08	1	2,04	1	2,08	1	2,17	1	2,27	1	2,17
8x	2	4,17	1	2,04	1	2,08	1	2,17	1	2,27	1	2,17
Recidivistů celkem	27	56,25	27	55,1	26	54,17	24	52,17	23	52,27	24	52,17
Celkem	48		49		48		46		44		46	

Tabulka č. 5 – Prvoodsouzení a penitenciární recidivisté ve výkonu doživotního trestu odnětí svobody¹⁴⁸

¹⁴⁸ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 2.5.2022]

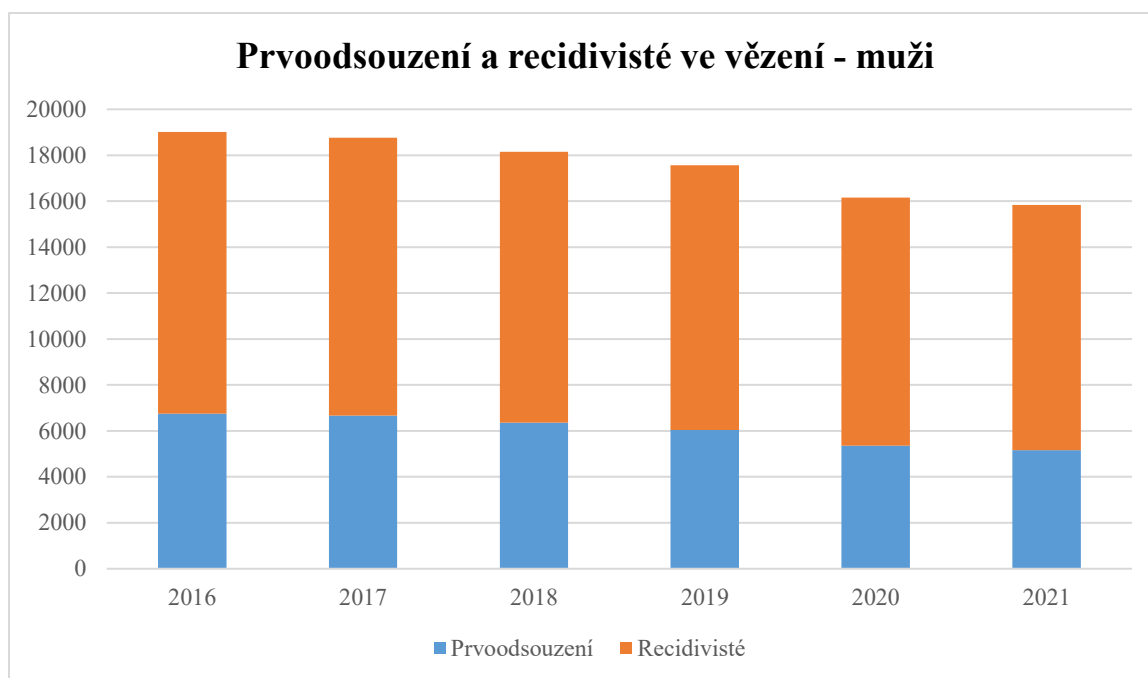
	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0x	34	46,58	38	48,1	40	47,62	50	52,63	55	52,88	57	50,44
1x	18	24,66	20	25,32	21	25	18	18,95	19	18,27	26	23,01
2x	7	9,59	7	8,86	7	8,33	8	8,42	7	6,73	7	6,19
3x	4	5,48	5	6,33	6	7,14	7	7,37	9	8,65	8	7,08
4x	2	2,74	1	1,27	3	3,57	5	5,26	6	5,77	5	4,42
5x	3	4,11	3	3,8	3	3,57	2	2,11	3	2,88	5	4,42
6x	2	2,74	2	2,53	1	1,19	1	1,05	1	0,96	1	0,88
7x	2	2,74	2	2,53	2	2,38	2	2,11	2	1,92	2	1,77
8x	1	1,37	1	1,27							1	0,88
9x					1	1,19	1	1,05				
11x							1	1,05	2	1,92	1	0,88
Recidivistů celkem	39	53,42	41	51,9	44	52,38	45	47,37	49	47,12	56	49,56
Celkem	73		79		84		95		104		113	

Tabulka č. 6 – Prvoodsouzení a penitenciární recidivisté ve výkonu zabezpečovací detence¹⁴⁹

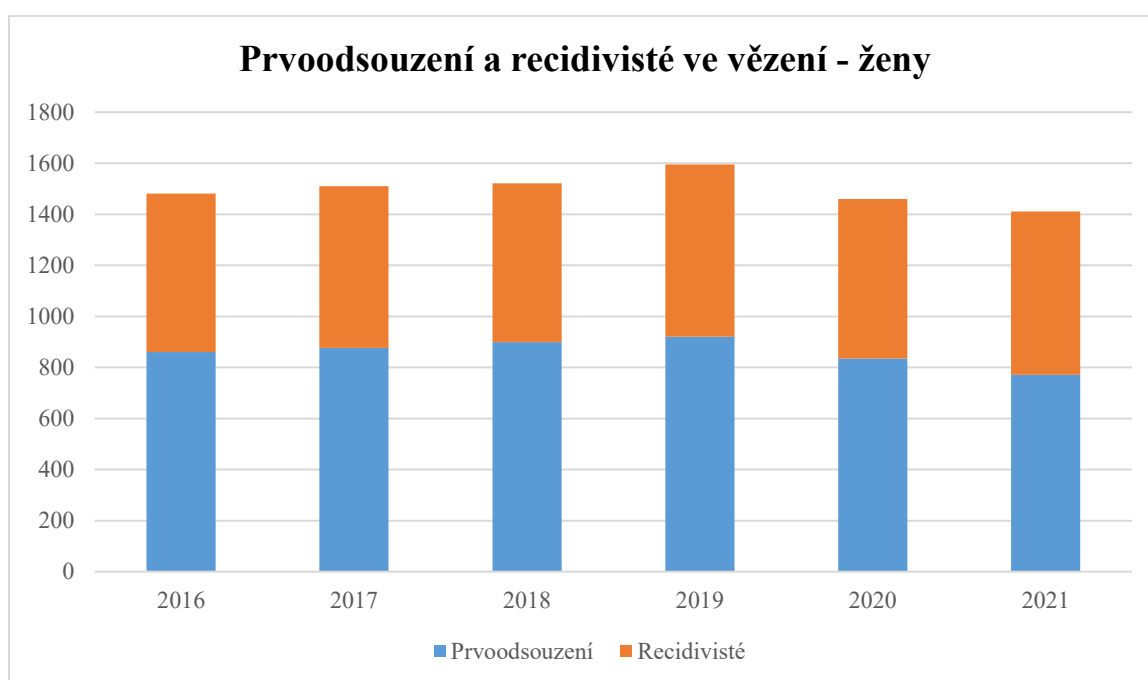
¹⁴⁹ Údaje v tabulce jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 2.5.2022]

Závěrem ještě porovnáme penologickou recidivu mužů a žen.

Na grafech č. 1 a č. 2 můžeme porovnat vývoj množství mužů a žen ve výkonu trestu odnětí svobody. Zatímco graf znázorňující vězněné muže kopíruje klesající tendenci počtu vězňů obecně, na grafu vězněných žen vidíme nárůst pachatelek ve výkonu trestu odnětí svobody do roku 2019, a v letech 2020 a 2021 následný pokles. To platí jak pro počet vězňů obecně, tak i vězněných recidivistů.

Graf č. 1 – Prvoodsouzení a recidivisté ve výkonu trestu odnětí svobody – muži (počet)¹⁵⁰

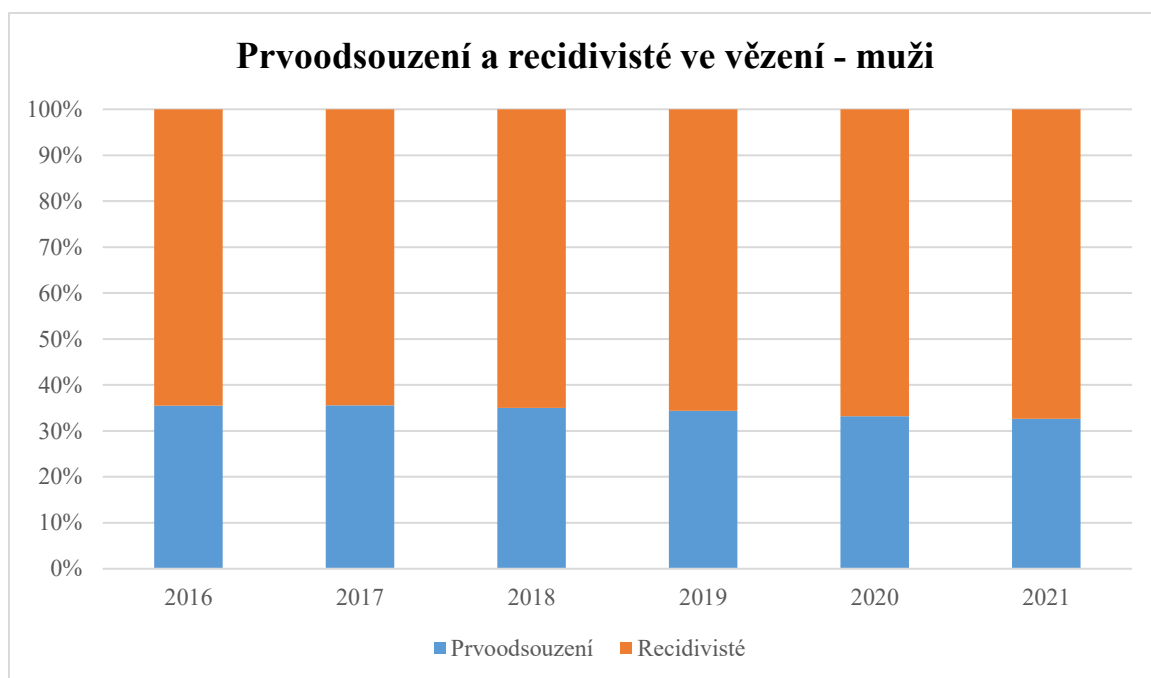

Graf č. 2 – Prvoodsouzení a recidivisté ve výkonu trestu odnětí svobody – ženy (počet)¹⁵¹

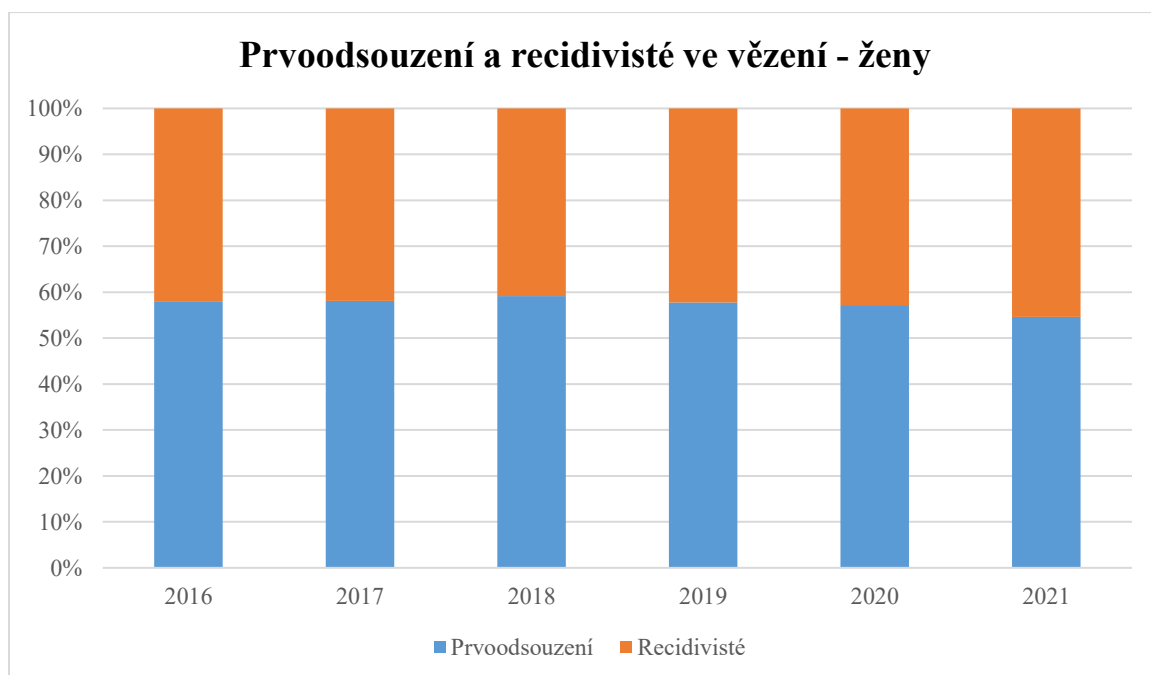
¹⁵⁰ Údaje v grafu jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 2.5.2022]

¹⁵¹ ¹⁵¹ Údaje v grafu jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 2.5.2022]

Na grafech č. 3 a 4 porovnáme poměr prvovězňených a vězňených penitenciárních recidivistů, a jeho vývoj. Jak můžeme vidět, u žen i mužů zůstává v posledních letech poměr penitenciárních recidivistů vůči prvooodsouzeným vězňům prakticky neměnný. Rozdíl v jejich vzájemném poměru u žen a mužů je však velmi značný a významný. U mužů převládají recidivisté, jejich poměr pohybující se přibližně na 65 procentech (s mírně rostoucí tendencí), zatímco vězňené ženy jsou převážně ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé. Poměr vězňených žen – penitenciárních recidivistů oproti prvooodsouzeným je přibližně 42 %, s výjimkou roku 2021, kdy míra vzrostla na přibližně 45 %.

Graf č. 3 – Prvoodsouzení a recidivisté ve výkonu trestu odnětí svobody – muži (poměr)¹⁵²

Graf č. 4 – Prvoodsouzení a recidivisté ve výkonu trestu odnětí svobody – ženy (poměr)¹⁵³

¹⁵² Údaje v grafu jsou čerpány ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 2.5.2022]

¹⁵³ Tamtéž

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vytvořit jakýsi souhrn současného stavu recidivy jak všeobecně, tak i konkrétně v České republice.

Vymezila jsem pojem recidivy, na který se dá v rámci kriminologie pohlížet z mnoha různých úhlů.

Podařilo se mi stručně shrnout historický vývoj recidivy na našem území od roku 1918 do dneška, ve kterém nejvýraznější roli hrál, kromě současné právní úpravy, zákon č. 140/1961 Sb. a mimo jiné jeho úprava institutu zvláště nebezpečného recidivisty. Potom jsem se zaměřila na současnou úpravu recidivy v trestním zákoníku. Recidiva je v trestním zákoníku zmiňována ve více souvislostech, a na základě různých okolností dané situace může být přítěžující okolností, jedním za zákonných znaků základní nebo kvalifikované skutkové podstaty, nebo důvodem pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody.

Následně jsem se věnovala příčinám recidivy a okolnostem, na základě kterých je u konkrétních pachatelů recidivu možné očekávat. Ty můžeme rozdělit do více skupin. Zaprvé se jedná o vnější rizikové faktory, jako je prostředí, ve kterém pachatel vyrůstá, věk, kdy spáchal první trestný čin, pohlaví pachatele, rodinné zázemí a výchova, vzdělání, zaměstnání a případná závislost na návykových látkách. Zadruhé jde o problematiku osobnosti pachatele. Tu často provázejí určitá specifika – absence empatie, impulzivita, agrese, psychické poruchy apod. – která se u delikventů projevují ve větší míře než u zbytku populace. Další z příčin může být často ekonomická motivace pachatele, kdy po zvážení rizik a možných zisků dojde k závěru, že páchat trestnou činnost je pro něj výhodné. A v neposlední řadě může být příčinou recidivy tzv. labelling, neboli etiketování pachatele. Tento pojem vyjadřuje skutečnost, že osoba, která byla odsouzená za trestný čin, je zpravidla zbytkem společnosti automaticky vnímána negativně. To má negativní vliv na nápravu pachatele, a může vést k jeho pokračování v trestné činnosti, aby jeho chování odpovídalo „nálepce“, kterou mu přidělili ostatní.

Dále jsem se zaměřila na prevenci recidivy. Postupně jsem rozebrala prevenci sociální, situační, vliv nápravných programů, činnost Probační a mediační služby, a také další faktory, které mohou pozitivně ovlivnit snahy o nápravu pachatele. Všechny z uvedených způsobů prevence mají co nabídnout, přestože je třeba je neustále dále rozvíjet. Prevence sociální je vhodná zejména jako primární prevence, snažící se zabránit samotnému započatí páčání trestné činnosti působením zejména na sociální vývoj mladistvých. Situační prevence odráží pachatele od páčání trestné činnosti zvýšením rizika, že budou dopadeni. Nápravné programy

a činnost Probační a mediační služby pak už působí přímo na delikventní jedince, které trestný čin už spáchali, a snaží se jim poskytnout pomoc a podporu potřebnou k nápravě.

Nakonec jsem se zaměřila na konkrétní čísla, a zhodnotila stav recidivy v kriminalitě v posledních letech. Ze statistik Policie České republiky vyplývá, že přestože celkový počet zaznamenaných trestných činů klesl, což je velice pozitivní zpráva, poměr recidivistů na páchání trestné činnosti ale v posledních letech vykazuje mírně narůstající tendenci. Z toho bohužel musím usoudit, že současná opatření proti opakovanému páchání trestných činů nevykazují takové účinky, jakých by naše společnost jistě chtěla dosáhnout. Nejedná se o prudký nárůst, nicméně objasněná trestná činnost je téměř z poloviny páchána recidivisty, což považuji za alarmující.

Trestní politika by měla do budoucna usilovat o další změny, které by situaci mohly změnit. Mezi možná opatření, která považuji za reálně uskutečnitelná, a která by dle mého názoru měla smysl, patří často navrhovaná okamžitá finanční pomoc po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (případně i domy na půli cesty), zejména pro recidivisty bez vhodného rodinného zázemí, kteří mají dluhy, exekuce apod. Dále pak je třeba rozvíjet činnost Probační a mediační služby, a to snížením náporu klientů na jednoho probačního úředníka, aby měl více času se svým klientům pečlivě věnovat a vybudovat si s nimi vztah a potřebnou důvěru, a také komunikací Probační a mediační služby s Vězeňskou službou České republiky, Úřadem práce, Organem sociálně-právní ochrany dětí a dalšími, s cílem získání komplexnějšího souboru informací o specifických charakteristikách a potřebách jednotlivých klientů a zefektivnění práce s nimi. Osobně považuji za důležité rovněž zlepšování dohledu Policie na rizikových místech, zejména na nádražích, u ubytoven apod., což ani zdaleka není ve všech městech samozřejmostí.

Rovněž existuje řada opatření, kterými mohou kriminalitě bránit sami obyvatelé České republiky. Především je důležitá informovanost a tomu odpovídající péče o svoje bezpečí (např. bezpečnostní kamery u domu). Také se zde nabízí zavedení systému sousedských hlídek, který je oblíbený v některých zemích v zahraničí. Nejsm si jistá, jestli právě v naší společnosti by takový model fungoval, nicméně minimálně sousedská solidarita by dle mého názoru měla být samozřejmostí. Lidé by se měli zajímat o bezpečí ostatních ve svém okolí, protože i tím je možné v určitých případech spáchání trestného činu zabránit, nebo alespoň usnadnit jeho objasnění.

Seznam použitých zdrojů

Seznam odborné literatury:

BLATNÍKOVÁ, Š.; NETÍK, K.: Predikce vývoje pachatele. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2008. ISBN 978-80-7338-075-5

BIEDERMANOVÁ, E.: Vězeňství – opomíjená i zatracovaná instituce aneb problematika podmínek nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích očima kriminologa. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

GŘIVNA, T.; SCHEINOST, M.; ZOUBKOVÁ, I.: Kriminologie. 5., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer. 2019. ISBN 978-80-7598-554-5

HOLAS, J., VEČERKA, K.: Prevence kriminality očima občanů (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2003. ISBN 80-7338-023-4.

CHITTY, CH.: Dopad nápravných opatření na recidivu: závěry a cesta vpřed. In HARPER, G; CHITTY, CH. et al. Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2009. ISBN 978-80-7338-080-9

JELÍNEK, J. a kol.: Kriminologie. Praha: Leges, 2021. ISBN: 978-80-7502-499-2

KLIMEŠ, L.: Slovník cizích slov. str. 592. Praha: Státní pedagogické nakladatelství n.p. 1981. ISBN: 14-545-83

KOZOŇ, A.: Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení. Trnava: Personal Consultant. 2006. ISBN 80-969455-8-0.

LUBELCOVÁ, G.: Problémy konceptualizácie sociálnej etiologie kriminality. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

MAREŠOVÁ, A.; BLATNÍKOVÁ, Š.; KOTULAN, P.; MARTINKOVÁ, M.; ŠTĚCHOVÁ, M.; TAMCHYNA, M.: Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2011. ISBN 978-80-7338-119-6

MOULISOVÁ, M.: Prvky situační prevence v percepci pachatelů. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

PIQUERO, A.; FARRINGTON, P. D.; BLUMSTEIN, A. Key issues in criminal career research : new analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development. Cambridge: Cambridge University Press. 2007. ISBN 978-05-2184-865-7

ROZUM, J. - TOMÁŠEK, J. - VLACH, J. - HÁKOVÁ, L.: Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-164-6

ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, ISBN:

ŠTĚCHOVÁ, M.: Poznámky ke komparaci vybraných charakteristik recidivistů. Bratislava: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. 2013. ISBN 978-80-8127-077-2

TOMÁŠEK, J. a kol.: Zaměstnání jako faktor desistence. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0

TOMÁŠEK, J.; DIBLÍKOVÁ, S.; SCHEINHOST, M.: Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. str. 41. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. ISBN 978-80-7338-163-9

TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z.: Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7

VEČERKA, K. HOLAS, J.: Úspěšnost preventivní práce (Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2001. ISBN 80-86008-95-9

Seznam internetových zdrojů:

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. Penitenciární a postpenitenciární práce: Shrnutí poznatků ČHV a navrhované změny. [online]. 2001-04-13 [cit. 2022-17-01]. Dostupné z: <http://trestni.juristic.cz/76183/CLANEK.html>

DRAŠTÍK, A., DURDÍK, T., FREMR, R., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. Trestní zákoník: Komentář. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2021-6-7]. ASPI_ID KO40_2009CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

JOCHMAN, D. Recidiva jako okolnost zakládající trestní odpovědnost a rovnost před zákonem [online] Advokátní deník. (2021) [vid. 10.6.2021]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2021/04/03/recidiva-jako-okolnost-zakladajici-trestni-odpovednost-a-rovnost-pred-zakonem/>

SUCHÝ, O.: Postavení nebezpečných recidivistů v mezinárodním srovnání [online]. Právní rozhledy 11/1994. [vid. 15.11.2021]. Dostupné z: <https://www-beck-online-cz.ezproxy.is.cuni.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrptcojzgrpxa4s7geyv6427ggydg&groupIndex=6&rowIndex=0>

Statistické přehledy kriminality Policie České republiky, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> [vid. 16.2.2022]

Statistické ročenky Vězeňské služby české republiky, Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby> [vid. 21.2.2022]

Abstrakt

Kriminální recidiva je jedním ze zásadních problémů, kterými se kriminologie zabývá. Právě nalezením způsobu, jak eliminovat, nebo přinejmenším redukovat kriminální recidivu, bychom značně omezili páchání trestných činů obecně. Proto je důležité pokračovat ve zkoumání příčin recidivy, snahách o její omezení, a rozvíjet znalosti v této oblasti v souladu s neustále se rozvíjející společností, abychom mohli na takové změny pružně reagovat. Cílem této práce je ukázat historický vývoj institutu, příčiny recidivy a rovněž možné způsoby prevence.

V první kapitole vysvětluji pojem a různá pojetí kriminální recidivy. Ve druhé kapitole jsem shrnula historický vývoj právní úpravy recidivy na našem území. Považuji za důležité přiblížit, jak se s recidivisty zacházelo v minulosti, a jak se tento institut v průběhu let proměnil. Třetí kapitola je věnovaná současné právní úpravě recidivy. Na základě různých okolností dané situace může být recidiva pachatele různě pojata, a mít vliv především na výši uděleného trestu. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na příčiny a prediktory recidivy. Všeobecně řečeno, mezi druhy příčin můžeme zařadit vnější vlivy, osobnost pachatele, jeho motivaci a konečně pohled zbytku společnosti na něj. Pátá kapitola se týká prevence jak kriminality obecně, tak i recidivy. Konečně, v šesté kapitole je shrnuta situace kriminality a kriminální recidivy, na základě údajů dostupných ze statistik Policie České republiky a Vězeňské služby České republiky.

Klíčová slova:

Recidiva, trest odnětí svobody, prevence

Abstract

Criminal recidivism is one of the key issues that criminology deals with. By finding a way to eliminate or at least reduce criminal recidivism we would extensively reduce overall crime rates. That is why it is important to continue in examining the causes of recidivism and the efforts of its reduction, and to develop and increase the knowledge in this sphere in accordance with the constantly evolving and changing society, so that we can react flexibly to the changes. The goal of this thesis is to show the historical development of the institute, the causes of recidivism, and the possible ways of prevention.

In the first chapter I explain the term and different concepts of criminal recidivism. In the second chapter I summarize the historical development of the legislation of recidivism in our country. Chapter three focuses on the current legislation of recidivism. Based on different circumstances, recidivism can be the reason for a stricter punishment. Chapter number four deals with the causes and predictors of recidivism. Generally speaking, we can divide the causes to external influences, internal influences, their motivation and finally, the way that the rest of the society perceives them. Lastly, chapter number six I talk about the current criminal rates and criminal recidivism in the Czech Republic, based on the data available from the Police force of the Czech Republic and the Prison Service of the Czech Republic.

Key words:

Recidivism, imprisonment, prevention